

स्व. कविपर पं. बनारसीदासजु विरचित
शौह गुणस्थानाधिकार

(१३)

मंगलाचरण (दोहरा)

जिन-प्रतिमा जिन-सारखी, नमै बनारसी ताहि।
जाकी भक्ति प्रभावसौं कीनौ ग्रन्थ निवाहि॥१॥

शब्दार्थ :-सारभी=जेवी. निवाडि=निवाड

अर्थ :-जेनी भक्तिना प्रसादथी आ ग्रन्थ निर्विघ्न समाप्त थयो अेवी
जिनराज-समान जिन-प्रतिमाने पं. बनारसीदासजु नमस्कार करे छे. १.

जिन-प्रतिबिम्बनुं माहात्म्य (सवैया अेकत्रीसा)

जाके मुख दरससौं भगतके नैननिकौं,
थिरताकी बानि बढै चंचलता विनसी।
मुद्रा देखि केवलीकी मुद्रा याद आवै जहां,
जाके आगै इंद्रकी विभूति दीसै तिनसी॥
जाकौ जस जपत प्रकास जगै हिरदेमैं,
सोइ सुद्धमति होइ हुती जु मलिनसी।
कहत बनारसी सुमहिमा प्रगट जाकी,
सोहै जिनकी छबि सुविद्यमान जिनसी॥२॥

शब्दार्थ :-बानि=आदत. विनसी=नष्ट थई. विभूति=सम्पत्ति. तिनसी(तृणसी)=
तण्डुला समान. मलिनसी(मलीनसी)=मेला जेवी. जिनसी=जिनदेव जेवी.

अर्थ :-जेमना मुभनुं दर्शन करवाथी भक्तजनोना नेत्रोनी यंयणता नष्ट थाय

१. 'कुमति मलिनसी' अेवो पण पाठ छे.

છે અને સ્થિર થવાની આદત વધે છે અર્થાત્ એકદમ ટકટકી લગાવીને જોવા લાગે છે; જે મુદ્રા જોવાથી કેવળી ભગવાનનું સ્મરણ થઈ જાય છે, જેની સામે સુરેન્દ્રની સંપત્તિ પણ તણખલા સમાન તુચ્છ ભાસવા લાગે છે, જેના ગુણોનું ગાન કરવાથી હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે અને જે બુદ્ધિ મલિન હતી તે પવિત્ર થઈ જાય છે. પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે જિનરાજના પ્રતિબિંબનો પ્રત્યક્ષ મહિમા છે, જિનેન્દ્રની મૂર્તિ સાક્ષાત્ જિનેન્દ્ર સમાન સુશોભિત થાય છે. ૨.

જિનમૂર્તિ પૂજકોની પ્રશંસા (સવૈયા એકત્રીસા)

જાકે ઊર અંતર સુદ્રિષ્ટિકી લહર લસી,
વિનસી મિથ્યાત મોહનિદ્રાકી મમારખી ।
સૈલી જિનશાસનનકી ફૈલી જાકૈ ઘટ ભયૌ,
ગરબકૌ ત્યાગી ષટ-દરબકૌ પારખી ॥
આગમકૈ અચ્છર પરે હૈં જાકે શ્રવનમૈં,
હિરદૈ-ભંડારમૈં સમાની વાની આરખી ।
કહત બનારસી અલપ ભવથિતિ જાકી,
સોઈ જિન પ્રતિમા પ્રવાંનૈ જિન સારખી ॥૩॥

શબ્દાર્થ :-સુદ્રિષ્ટિ=સમ્યગ્દર્શન. મમારખી=મૂર્છા-અચેતનપણું, સૈલી(શૈલી)=પદ્ધતિ. ગરવ(ગર્વ)=અભિમાન. પારથી=પરીક્ષક. શ્રવન=કાન. સમાની=પ્રવેશ કરી ગઈ. આરખી(આર્પિત)=ઋષિ પ્રણીત. અલપ (અલ્પ)=થોડી.

અર્થ :-પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે જેના અંતરંગમાં સમ્યગ્દર્શનની લહેરો ઉત્પન્ન થઈને મિથ્યાત્વમોહનીયજનિત નિદ્રાની અસાવધાની નષ્ટ થઈ ગઈ છે, જેમના હૃદયમાં જૈનમતની પદ્ધતિ પ્રગટ થઈ છે, જેમણે મિથ્યાભિમાનનો ત્યાગ કર્યો છે, જેમને છ દ્રવ્યોના સ્વરૂપની ઓળખાણ થઈ છે, જેમને અરહંત કથિત આગમનો ઉપદેશ શ્રવણગોચર થયો છે, જેમના હૃદયરૂપ ભંડારમાં જૈન ઋષિઓના વચનો પ્રવેશ કરી ગયા છે, જેમનો સંસાર નિકટ આવ્યો છે, તેઓ જ જિન-પ્રતિમાને જિનરાજ સમાન માને છે. ૩.

प्रतिज्ञा (चोपाई)

जिन-प्रतिमा जन दोष निकंदै।
सीस नमाइ बनारसि बंदै॥
फिरि मनमांहि विचारै ऐसा।
नाटक गरंथ परम पद जैसा॥४॥
परम तत्त परचै इस मांही।
गुनथानककी रचना नांही॥
यामैं गुनथानक रस आवै।
तो गरंथ अति शोभा पावै॥५॥

शब्दार्थ :-निकंदै=नष्ट करे. गुनथानक (गुणस्थान)=मोड अने योगना निमित्तथी सम्यग्दर्शन, सम्यग्ज्ञान अने सम्यक्चारित्ररूप आत्माना गुणोनी तारतम्यतारूप अवस्था-विशेषने गुणस्थान कहे छे. यामैं=आमां.

अर्थ :-जिनराजनी प्रतिमा भक्तोनुं मिथ्यात्व दूर करे छे. ते जिनप्रतिमाने पं. बनारसीदासजीअे नमस्कार करीने मनमां अेवो विचार कर्यो छे के आ नाटक समयसार ग्रन्थ परमपदरूप छे अने आमां आत्मतत्त्वनुं व्याख्यान तो छे, परंतु गुणस्थानोनुं वर्णन नथी. जो आमां गुणस्थानोनी यर्था उमेराय तो ग्रन्थ बहु ज उपयोगी थई शके छे. ४. प.

(दोहरा)

इह विचारि संछेपसौं, गुनथानक रस चीज।
वरनन करै बनारसी, कारन सिव-पथ खोज॥६॥
नियत एक विवहारसौं, जीव चतुर्दस भेद।
रंग जोग बहु विधि भयौ, ज्यौं पट सहज सुफेद॥७॥

शब्दार्थ :-संछेपसौं=थोडांमां. जोग(योग)=संयोग. पट=वस्त्र.

અર્થ :-આમ વિચારીને પંડિત બનારસીદાસજી મોક્ષમાર્ગને શોધવામાં કારણભૂત ગુણસ્થાનોનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરે છે. ૬. જીવપદાર્થ નિશ્ચયનયથી એકરૂપ છે અને વ્યવહારનયથી ગુણસ્થાનોના ભેદથી ચૌદ પ્રકારનો છે. જેવી રીતે શ્વેત વસ્ત્ર રંગોના સંયોગથી અનેક રંગનું થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે મોહ અને યોગના સંયોગથી સંસારી જીવોમાં ચૌદ અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ૭.

ચૌદ ગુણસ્થાનોના નામ (સવૈયા એકત્રીસા)

પ્રથમ મિથ્યાત દૂજૌ સાસાદન ત્રીજૌ મિશ્ર,
 ચતુર્થ અવ્રત પંચમૌ વિરત રંચ હૈ।
 છટ્ટૌ પરમત્ત નામ સાતમૌ અપરમત્ત,
 આઠમૌ અપૂર્વકરન સુખ સંચ હૈ॥
 નૌમૌ અનિવૃત્તિભાવ દશમૌ સૂચ્છમ લોભ,
 એકાદશમૌ સુ ઉપશાંત મોહ બંચ હૈ।
 દ્વાદશમૌ સ્ત્રીનમોહ તેરહૌ સજોગી જિન,
 ચૌદહૌ અજોગી જાકી થિતિ અંક પંચ હૈ॥૮॥

શબ્દાર્થ :-રંચ=જરા પણ. સુખ સંચ=આનંદનો સંગ્રહ. વંચ(વંચકતા)=ઠગાઈ-દગો. થિતિ=સ્થિતિ. અંક પંચ=પાંચ અક્ષર.

અર્થ :-પહેલું મિથ્યાત્વ, બીજું સાસાદન, ત્રીજું મિશ્ર, ચોથું અવ્રતસમ્યગ્દષ્ટિ, પાંચમું દેશવ્રત, છઠ્ઠું પ્રમત્તમુનિ, સાતમું અપ્રમત્તમુનિ, આઠમું અપૂર્વકરણ, નવમું અનિવૃત્તિકરણ, દશમું સૂક્ષ્મલોભ, અગિયારમું ઉપશાંતમોહ, બારમું ક્ષીણમોહ, તેરમું સયોગી જિન અને ચૌદમું અયોગી જિન જેની સ્થિતિ અ, ઈ, ઉ, ઋ, લૃ—આ પાંચ અક્ષરોના ઉચ્ચારણના સમય જેટલી છે. ૮

મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનોનું વર્ણન (દોહરા)

બરનૈ સબ ગુનથાનકે નામ ચતુર્દસ સાર।
 અબ બરનોં મિથ્યાતકે, ભેદ પંચ પરકાર॥૯॥

અર્થ :—ગુણસ્થાનોના ચૌદ મુખ્ય નામ બતાવ્યા, હવે પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વનું વર્ણન કરે છે. ૯.

મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વનો ઉદય રહે છે.
(સવૈયા એકત્રીસા)

પ્રથમ એકાંત નામ મિથ્યાત્વ અભિગ્રહીત,
દુજો વિપરીત અભિનિવેશિક ગોત્ત છે.
ત્રીજો વિનય મિથ્યાત્વ અનાભિગ્રહ નામ જાકો,
ચોથો સંસૈ જહાં ચિત્ત ભૌરકૌસો પોત્ત છે ॥
પાંચમો અગ્યાન અનાભોગિક ગહલરૂપ,
જાકે ઉદૈ ચેતન અચેતસૌ હોત્ત છે.
એઈ પાંચો મિથ્યાત્વ જીવકોં જગમૈં ભ્રમાવૈં,
ઇનકૌ વિનાસ સમકિતકૌ ઉદોત્ત છે ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ :—ગોત્ત=નામ. ભૌર=વમળ. પોત્ત=વહાણ. ગહલ=અચેતનપણું. ઉદોત્ત=પ્રગટ થવું.

અર્થ :—પહેલું અભિગ્રહીત અર્થાત્ એકાન્ત મિથ્યાત્વ છે, બીજું અભિનિવેશિક અર્થાત્ વિપરીત મિથ્યાત્વ છે, ત્રીજું અનાભિગ્રહ અર્થાત્ વિનય મિથ્યાત્વ છે, ચોથું ચિત્તને વમળમાં પડેલા વહાણની જેમ ડામાડોળ કરનાર સંશય મિથ્યાત્વ છે. પાંચમું અનાભોગિક અર્થાત્ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ સર્વથા અસાવધાનીની મૂર્તિ છે. આ પાંચેય મિથ્યાત્વ જીવને સંસારમાં ભ્રમણ કરાવે છે અને એનો નાશ થવાથી સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય છે. ૧૦.

એકાન્ત મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરો)

જો ઇકંત નય પચ્છ ગહિ, છંકૈ કહાવૈ દચ્છ.
સો ઇકંતવાદી પુરુષ, મૃષાવંત પરત્તચ્છ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ :—મૃષાવંત=જૂઠો. પરત્તચ્છ(પ્રત્યક્ષ)=સાક્ષાત્.

અર્થ :-જે કોઈ એક નયની હઠ પકડીને, તેમાં જ લીન થઈને પોતાને તત્ત્વજ્ઞાની કહે છે તે પુરુષ એકાન્તવાદી સાક્ષાત્ મિથ્યાત્વી છે. ૧૧.

વિપરીત મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરા)

ગ્રંથ ઉક્ત પથ ઉથપિ જો, થાપૈ કુમત સ્વકીડ ।

સુજસ હેતુ ગુરુતા ગૈ, સો વિપરીતી જીડ ॥૧૨॥

શબ્દાર્થ :-ઉક્ત=કહેલું. ઉથપિ=ખંડન કરીને. ગુરુતા=બડાઈ.

અર્થ :-જે આગમકથિત માર્ગનું ખંડન કરીને સ્નાન, સ્પર્શ, અસ્પર્શ આદિમાં ધર્મ બતાવીને પોતાનું કપોલકલ્પિત પાખંડ પુષ્ટ કરે છે અને પોતાની પ્રસિદ્ધિ માટે મોટો બનીને ફરે છે તે જીવ વિપરીત મિથ્યાત્વી છે. ૧૨.

વિનય મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરા)

દેવ કુદેવ સુગુરુ કુગુરુ, ઠનૈ સમાન જુ કોડ ।

નમૈ ભગતિસૌં સબનિકૌં, વિનૈ મિથ્યાતી સોડ ॥૧૩॥

અર્થ :-જે સુદેવ-કુદેવ, સુગુરુ-કુગુરુ, સત્શાસ્ત્ર-કુશાસ્ત્ર, બધાને એકસરખા ગણે છે અને વિવેક વિના બધા ભક્તિ, વંદન કરે છે તે જીવ વિનય મિથ્યાત્વી છે.

સંશય મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરા)

જો નાના વિકલપ ગૈ, રૈ હિયૈ હૈરાન ।

થિર હૈ તત્ત્વ સદૈ, સો જિય સંસયવાન ॥૧૪॥

અર્થ :-જે જીવ અનેક પ્રકારનું અવલંબન કરીને ચંચળ ચિત્તવાળો રહે છે અને સ્થિરચિત્ત થઈને પદાર્થનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન કરતો નથી તે સંશય મિથ્યાત્વી છે. ૧૪.

અજ્ઞાન મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરા)

જાકૌ તન દુખ દહલસૌં, સુરત હોત નહિ રંચ ।

ગહલ રૂપ વરતૈ સદા, સો અગ્યાન તિરજંચ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ :-સુરત=ભાન. રંચ=જરાપણ. ગહલ=અચેતનપણું.

અર્થ :-જેને શારીરિક કષ્ટના ઉદ્વેગથી જરાપણ ભાન (રહ્યું) નથી અને સદૈવ તત્ત્વજ્ઞાનથી અજાણ રહે છે, તે જીવ અજ્ઞાની છે, પશુ સમાન છે. ૧૫.

મિથ્યાત્વના બે ભેદ (દોહરા)

પંચ ભેદ મિથ્યાત્વે, કહે જિનાગમ જોઈ.

સાદિ અનાદિ સરૂપ અબ, કહૂં અવસ્થા દોઈ ॥૧૬॥

અર્થ :-જૈનશાસ્ત્રોમાં જે પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વનું વર્ણન કર્યું છે તેના સાદિ અને અનાદિ બંનેનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. ૧૬.

સાદિ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરા)

જો મિથ્યા દલ ઉપસમૈ, ગ્રંથિ ભેદિ બુધ હોઈ.

ફિર આવૈ મિથ્યાત્વમૈ, સાદિ મિથ્યાત્વી સોઈ ॥૧૭॥

અર્થ :-જે જીવ દર્શનમોહનીયના દળને અર્થાત્ મિથ્યાત્વ, સમ્યક્મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્-પ્રકૃતિને ઉપશમ કરીને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનથી ચઢીને સમ્યક્ત્વનો સ્વાદ લે છે અને પછી મિથ્યાત્વમાં પડે છે તે સાદિ મિથ્યાત્વી છે. ૧૭.

અનાદિ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ (દોહરા)

જિનિ ગ્રંથી ભેદી નહીં, મમતા મગન સદીવ.

સો અનાદિ મિથ્યામતી, વિકલ બહિર્મુખ જીવ ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ :-વિકલ=મૂર્ખ. બહિર્મુખ=પર્યાયબુદ્ધિ.

અર્થ :-જેણે મિથ્યાત્વનો કદી અનુદય નથી કર્યો, જે સદા શરીરદિમાં અહંબુદ્ધિ રાખતો આવ્યો છે તે મૂર્ખ આત્મજ્ઞાનથી શૂન્ય અનાદિમિથ્યાત્વી છે. ૧૮.

સાસાદન ગુણસ્થાનનું વર્ણન કરવાની પ્રતિજ્ઞા (દોહરા)

કહ્યૌ પ્રથમ ગુનથાન યહ, મિથ્યામત અભિધાન.

કરૂં ^૧અલપ વરનન અબૈ, સાસાદન ગુનથાન ॥૧૯॥

૧. 'અલપરૂપ અબ બરનવૌ' એવો પણ પાઠ છે.

અર્થ :—આ પહેલા મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે સંક્ષેપમાં સાસાદન ગુણસ્થાનનું કથન કરું છું. ૧૮.

સાસાદન ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ (સવૈયા એકત્રીસા)

જૈસેં કોઝ છુધિત પુરુષ ખાઈ ધીર ધાંડ,
વૌન કરૈ પીછેકૌ લગાર સ્વાદ પાવૈ હૈ।
તૈસેં ચઢિ ચૌથૈ પાંચણ કૈ છટ્ટે ગુનથાન,
કાહૂ ઉપસમીકૌ કષાય ઉદૈ આવૈ હૈ॥
તાહી સમૈ તહાંસૌં ગૈરૈ પ્રધાન દસા ત્યાગી,
મિથ્યાત અવસ્થાકૌ અધોમુખ હૈ ધાવૈ હૈ।
બીચિ ંક સમૈ વા છ આવલી પ્રવાંન રહૈ,
સોઈ સાસાદન ગુનથાનક કહાવૈ હૈ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ :—ખાંડ=સાકર. વૌન=વમન. પ્રધાન=ઉંચી, અધોમુખ=નીચે. આવલી=અસંખ્ય સમયની એક આવલી થાય છે.

અર્થ :—જેવી રીતે કોઈ ભૂખ્યો માણસ સાકરમિશ્રિત ખીર ખાય અને વમન થયા પછી તેનો કિંચિત્માત્ર સ્વાદ લેતો રહે, તેવી જ રીતે યોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધી ચઢેલા કોઈ ઉપશમ-સમ્યક્ત્વીને કષાયનો ઉદય થાય છે તો તે જ સમયે ત્યાંથી મિથ્યાત્વમાં પડે છે, તે પડતી દશામાં એક સમય અને અધિકમાં અધિક છ સમય આવલી સુધી જે સમ્યક્ત્વનો કિંચિત્ સ્વાદ મળે છે તે સાસાદન ગુણસ્થાન છે.

વિશેષ :—અહીં અનંતાનુબંધીની ચોકડીમાંથી કોઈ એકનો ઉદય રહે છે. ૨૦.

શ્રીજું ગુણસ્થાન કહેવાની પ્રતિજ્ઞા (દોહરા)

સાસાદન ગુનથાન યહ સમાપત બીચ।
મિશ્રનામ ગુનથાન અબ, વરનન કરું તૃતીય॥૨૧॥

શબ્દાર્થ :—બીવ(બીજો)=બીજા.

अर्थ :—आ बीजा सासादन गुणस्थाननुं स्वरूप समाप्त थयुं, उवे त्रीजा मिश्र गुणस्थाननुं वर्णन करे छे. २१.

त्रीजा गुणस्थाननुं स्वरूप (सवेया अेकत्रीसा)

उपसमी समकिती कै तौ सादि मिथ्यामती,
दुहंनिकौं मिश्रित मिथ्यात आइ गहै है।

अनंतानुबंधी चौकरीकौ उदै नाहि जामैं,
मिथ्यात समै प्रकृति मिथ्यात न रहे है॥

जहां सदहन सत्यासत्यरूप समकाल,
ग्यानभाव मिथ्याभाव मिश्र धारा बहै है।

यकी थिति अंतर मुहूरत उभयरूप,
ऐसौ मिश्र गुनथान अचारज कहै है॥२२॥

अर्थ :—आचार्य कहे छे के उपशम-सम्यग्दृष्टि अथवा सादि मिथ्यादृष्टि जवने जो मिश्र-मिथ्यात्व नामनी कर्मप्रकृतिनो उदय आवी पडे अने अनंतानुबंधीनी योकडी तथा मिथ्यात्व-मोडनीय अने सम्यक्त्व-मोडनीय आ छ प्रकृतिओनो उदय न डोय, त्यां अेकसाथे सत्यासत्य श्रद्धानरूप ज्ञान अने मिथ्यात्वमिश्रित भाव कहे छे ते मिश्र गुणस्थान छे, अेनो काण अंतर्मुहूर्त छे.

भावार्थ :—अहीं गोण-मिश्रित दहीं समान सत्यासत्य-मिश्रित भाव रहे छे. २२.

चोथा गुणस्थाननुं वर्णन करवानी प्रतिज्ञा (दोहरा)

मिश्र दसा पूरन भई, कही यथामति भाखि।

अब चतुर्थ गुनथान विधि, कहौं जिनागम साखि॥२३॥

अर्थ :—पोताना क्षयोपशम अनुसार मिश्र गुणस्थाननुं कथन समाप्त थयुं, उवे जिनागमनी साक्षीपूर्वक चोथा गुणस्थाननुं वर्णन करुं छुं. २३.

ચોથા ગુણસ્થાનનું વર્ણન

(સવૈયા એકત્રીસા)

કેઈ જીવ સમક્તિ પાઈ અર્ધ પુદ્ગલ-
પરાવર્ત કાલ તાંઈ ચોખે હોઈ ચિતકે।
કેઈ એક અંતરમુહૂર્તમેં ગંઠિ ભેદિ,
મારગ ઉલંઘિ સુખ વેદૈ મોખ વિતકે॥
તાતૈં અંતરમુહૂર્તસૌં અર્ધપુદ્ગલ લૌં,
જે તે સમૈ હોહિં તેતે ભેદ સમક્તિકે।
જાહી સમૈ જાકૌં જબ સમક્તિ હોઈ સોઈ,
તબહીસૌં ગુન ગહૈ દોસ દહૈ ઇતકે॥૨૪॥

શબ્દાર્થ :-ચોકખે=સારા. વેદૈ=ભોગવે. દહૈ=બાળે. ઇતકે=સંસારના.

અર્થ :-જે કોઈ જીવને સંસાર-ભ્રમણનો કાળ વધારેમાં વધારે અર્ધ-પુદ્ગલપરાવર્તન અને ઓછામાં ઓછો અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે છે તે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન ગ્રહણ કરીને ચાર ગતિરૂપ સંસારને પાર કરનાર મોક્ષસુખની વાનગી લે છે. અંતર્મુહૂર્તથી માંડીને અર્ધ-પુદ્ગલપરાવર્તન કાળના જેટલા સમય છે તેટલા જ સમ્યક્ત્વના ભેદ છે. જે વખતે જીવને સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય છે ત્યારથી જ આત્મગુણ પ્રગટ થવા માંડે છે અને સાંસારિક દોષ નષ્ટ થઈ જાય છે. ૨૪.

(દોહરા)

અધ અપૂવ્વ અનિવૃત્તિ ત્રિક, કરન કરૈ જો કોઈ।
મિથ્યા ગંઠિ વિદારિ ગુન, પ્રગટૈ સમક્તિ સોઈ॥૨૫॥

અર્થ :-જે અધ:કરણ, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિકરણ પૂર્વકમિથ્યાત્વનો અનુદય કરે છે તેને આત્માનુભવ ગુણ પ્રગટ થાય છે અને તે જ સમ્યક્ત્વ છે. ૨૫.

સમ્યક્ત્વના આઠ વિવરણ (દોહરા)

સમકિત ઉત્પત્તિ ચિહન ગુન, ભૂપન દોષ વિનાસ।
અતીચાર જુત અષ્ટ વિધિ, વરનોં વિવરન તાસ ॥૨૬॥

અર્થ :—સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ, ઉત્પત્તિ, ચિહ્ન, ગુણ, ભૂષણ, દોષ, નાશ અને અતિચાર;—આ સમ્યક્ત્વના આઠ વિવરણ છે. ૨૬.

(૧) સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ (ચોપાઈ)

સત્યપ્રતીતિ અવસ્થા જાકી।
દિન દિન રીત ગૈ સમતાકી ॥
છિન છિન કરૈ સત્યકૌ સાકૌ।
સમકિત નામ કહાવૈ તાકૌ ॥૨૭॥

અર્થ :—આત્મસ્વરૂપની સત્ય પ્રતીતિ થવી, દિન—પ્રતિદિન સમતાભાવમાં ઉન્નતિ થવી અને ક્ષણે-ક્ષણે પરિણામોની વિશુદ્ધિ થવી એનું જ નામ સમ્યગ્દર્શન છે. ૨૭.

(૨) સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ (દોહરા)

કૈ તૌ સહજ સુભાઉ કૈ, ઉપદેસૈ ગુરુ કોઝ।
ચહંગતિ સૈની જીઝકૌ, સમ્યકદરસન હોઝ ॥૨૮॥

અર્થ :—ચારેય ગતિમાં સંજી જીવને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થાય છે, તે પોતાની મેળે અર્થાત્ નિસર્ગજ અને ગુરુના ઉપદેશથી અર્થાત્ અધિગમજ થાય છે. ૨૮.

(૩) સમ્યક્ત્વના ચિહ્ન (દોહરા)

આપા પરિચૈ નિજ વિષૈ, ઉપજૈ નહિ સંદેહ।
સહજ પ્રપંચ રહિત દસા, સમકિત લચ્છન ઇહ ॥૨૯॥

અર્થ :—પોતામાં જ આત્મસ્વરૂપનો પરિચય થાય છે, કદી સંદેહ ઊપજતો નથી અને છળ-કપટરહિત વૈરાગ્યભાવ રહે છે, એ જ સમ્યગ્દર્શનનું ચિહ્ન છે. ૨૯.

(૪) સમ્યગ્દર્શનના આઠ ગુણ (દોહરા)

કરુના વચ્છલ સુજનતા, આતમ નિંદા પાટ।

સમતા ભગતિ વિરાગતા, ધરમરાગ ગુન આટ॥૩૦॥

અર્થ :—કરુણા, મૈત્રી, સજ્જનતા, સ્વ-લઘુતા, સમતા, શ્રદ્ધા, ઉદાસીનતા અને ધર્માનુરાગ—આ સમ્યક્ત્વના આઠ ગુણ છે. ૩૦.

(૫) સમ્યક્ત્વના પાંચ ભૂષણ (દોહરા)

ચિત પ્રભાવના ભાવજુત, હેય ઉપાદૈ વાનિ।

ધીરજ હરખ પ્રવીનતા, ભૂષણ પંચ બખાનિ॥૩૧॥

અર્થ :—જૈનધર્મની પ્રભાવના કરવાનો અભિપ્રાય, હેય-ઉપાદેયનો વિવેક, ધીરજ, સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિનો હર્ષ અને તત્ત્વ-વિચારમાં ચતુરાઈ—આ પાંચ સમ્યગ્દર્શનના ભૂષણ છે. ૩૧.

(૬) સમ્યગ્દર્શન પચ્ચીસ દોષ વર્જિત હોય છે (દોહરા)

અષ્ટ મહામદ અષ્ટ મલ, ષટ આયતન વિશેષ।

તીન મૂઢતા સંજુગત, દોષ પચીસસૌં ણ્ણ॥૩૨॥

અર્થ :—આઠ મદ, આઠ મળ, છ અનાયતન અને ત્રણ મૂઢતા—આ બધા મળીને પચ્ચીસ દોષ છે. ૩૨.

આઠ મહામદના નામ (દોહરા)

જાતિ લાભ કુલ રૂપ તપ, બલ વિદ્યા અધિકાર।

ઇનકૌ ગરબ જુ કીજિયે, યહ મદ અષ્ટ પ્રકાર॥૩૩॥

અર્થ :—જાતિ, ધન, કુળ, રૂપ, તપ, બળ, વિદ્યા અને અધિકાર;—એનો ગર્વ કરવો એ આઠ પ્રકારના મહામદ છે. ૩૩.

આઠ મળના નામ (ચોપાઈ)

આસંકા અસ્થિરતા વાંછા।

મમતા દ્રિષ્ટિ દસા ૧દુરગંછા॥

વચ્છલ રહિત દોષ પર ભાષે ।

ચિત પ્રભાવના માંહિ ન રાષે ॥૩૪॥

અર્થ :—જિન-વચનમાં સંદેહ, આત્મસ્વરૂપમાંથી ડગવું, વિષયોની અભિલાષા, શરીરાદિમાં મમત્વ, અશુચિમાં ગ્લાનિ, સહધર્મીઓ પ્રત્યે દ્વેષ, બીજાઓની નિંદા, જ્ઞાનની વૃદ્ધિ આદિ ધર્મ-પ્રભાવનાઓમાં પ્રમાદ;—આ આઠ મળ સમ્યગ્દર્શનને દૂષિત કરે છે. ૩૪.

છ અનાયતન (દોહરા)

કુગુરુ કુદેવ કુધર્મ ધર, કુગુરુ કુદેવ કુધર્મ ।

ઇનકી કરૈ સરાહના, યહ ષડાયતન કર્મ ॥૩૫॥

અર્થ :—કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મના ઉપાસકો અને કુગુરુ, કુદેવ, કુધર્મની પ્રશંસા કરવી એ છ અનાયતન છે. ૩૫.

ત્રણ મૂઢતાના નામ અને પચ્ચીસ દોષોનો સરવાળો (દોહરા)

દેવમૂઢ ગુરુમૂઢતા ધર્મમૂઢતા ષોષ ।

આઠ આઠ ષટ્ ટીન મિલિ, એ પચ્ચીસ સબ દોષ ॥૩૬॥

અર્થ :—દેવમૂઢતા અર્થાત્ સાચા દેવનું સ્વરૂપ ન જાણવું તે, ગુરુમૂઢતા અર્થાત્ નિર્ગ્રન્થ મુનિનું સ્વરૂપ ન સમજવું અને ધર્મમૂઢતા અર્થાત્ જિનભાષિત ધર્મનું સ્વરૂપ ન સમજવું; આ ત્રણ મૂઢતા છે. આઠ મદ, આઠ મળ, છ અનાયતન અને ત્રણ મૂઢતા—એ બધા મળીને પચ્ચીસ દોષ થયા. ૩૬.

(૭) પાંચ કારણોથી સમ્યક્ત્વનો વિનાશ થાય છે. (દોહરા)

ગ્યાન ગરબ મતિ મંદતા, નિટુર વચન ઉદ્ગાર ।

રુદ્રભાવ આલસ દસા, નાસ પંચ પરકાર ॥૩૭॥

અર્થ :—જ્ઞાનનું અભિમાન, બુદ્ધિની હીનતા, નિર્દય વચનો બોલવા, કોધી પરિણામ અને પ્રમાદ—આ પાંચ સમ્યક્ત્વના ઘાતક છે. ૩૭.

(दोहरा) (सवैया अेकत्रीसा)

लोकहास भय भोग रुचि, अग्र सोच थिति मेव ।
मिथ्या आगमकी भगति, मृषा दर्सनी सेव ॥३८॥

अर्थ :-लोक-हास्यनो भय, अर्थात् सम्यक्त्वरूप प्रवृत्ति करवामां लोकोनो भस्करीनो भय, ईन्द्रियना विषय भोगववामां अनुराग, आगामीकाणनी थिता, कुशास्त्रोनो भक्ति अने कुद्वेवोनो सेवा; आ सम्यग्दर्शनना पांय अतियार छे. ३८.

(चोपाई)

अतीचार ए पंच परकारा ।
समल करहिं समकितकी धारा ॥
दूषन भूषन गति अनुसरनी ।
दसा आठ समकितकी वरनी ॥३९॥

अर्थ :-आ पांय प्रकारना अतियार सम्यग्दर्शननी उज्ज्वल परिश्रतिने भखिन करे छे. अही सुधी सम्यग्दर्शनने सदोष अने निर्दोष दशा प्राप्त करावनार आठ विवेचनोनुं वर्णन कर्युं. ३९.

मोहनीय कर्मनी सात प्रकृतिओना अनुदयथी सम्यग्दर्शन प्रगट थाय छे (दोहरा)

प्रकृति सात अब मोहकी, कहूं जिनागम 'जोड़ ।
जिनकौ उदै निवारिकै, सम्यग्दर्सन होइ ॥४०॥

अर्थ :-मोहनीय कर्मनी जे सात प्रकृतिओना अनुदयथी सम्यग्दर्शन प्रगट थाय छे, तेमनुं जिनशासन अनुसार कथन करुं छुं. ४०.

मोहनीय कर्मनी सात प्रकृतिओना नाम (सवैया अेकत्रीसा)

चारित मोहकी च्यारि मिथ्यातकी तीन तामैं,
प्रथम प्रकृति अनंतानुबंधी कोहनी ।

બીજી મહા માનરસમીજી માયામયી તીજી,
 ચૌથી મહાલોભ દસા પરિગ્રહ પોહની ॥
 પાંચઠ્ઠી મિથ્યામતિ છટ્ટી મિશ્રપરનતિ,
 સાતઠ્ઠી સમૈ પ્રકૃતિ સમકિત મોહની ।
 ઈઠ્ઠી ષટ વિગવનિતાસી એક કૃતિયાસી,
 સાતૌં મોહપ્રકૃતિ કહાવૈં સત્તા રોહની ॥૪૧॥

શબ્દાર્થ :-ચારિત્રમોહ=જે આત્માના ચારિત્ર ગુણોનો ધાત કરે. અનંતાનુબંધી=જે આત્માના સ્વરૂપાયરણ ચારિત્રને ધાતે-અનંત સંસારના કારણભૂત મિથ્યાત્વની સાથે જેમનો બંધ થાય છે. કોહની=ક્રોધ. પોહની=પુષ્ટ કરનારી. વિગવનિતા=વાઘણ. કૃતિયા=કૂતરી અથવા કર્કશી સ્ત્રી. રોહની=ઢાંકનારી.

અર્થ :-સમ્યક્ત્વની ધાતક ચારિત્રમોહનીયની ચાર, અને દર્શનમોહનીયની ત્રણ એવી સાત પ્રકૃતિઓ છે. તેમાંથી પહેલી અનંતાનુબંધી ક્રોધ, બીજી અભિમાનના રંગમાં રંગાયેલી અનંતાનુબંધી માન, ત્રીજી અનંતાનુબંધી માયા, ચોથી પરિગ્રહને પુષ્ટ કરનારી અનંતાનુબંધી લોભ, પાંચમી મિથ્યાત્વ, છટ્ટી મિશ્ર મિથ્યાત્વ અને સાતમી સમ્યક્ત્વમોહનીય છે. આમાંથી છ પ્રકૃતિઓ વાઘણ સમાન સમ્યક્ત્વની પાછળ પડીને ભક્ષણ કરનારી છે અને સાતમી કૂતરી અથવા કર્કશી સ્ત્રી સમાન સમ્યક્ત્વને સકંપ અથવા મલિન કરનાર છે. આ રીતે આ સાતેય પ્રકૃતિઓ સમ્યક્ત્વને રોકે છે. ૪૧.

સમ્યક્ત્વના નામ (છપ્પા)

સાત પ્રકૃતિ ઉપસમહિ, જાસુ સો ઉપસમ મંડિત ।
 સાત પ્રકૃતિ છય કરનહાર છાયિકી અખંડિત ॥
 સાતમાંહિ કછુ ખપૈં, કછુક ઉપસમ કરિ રક્ષૈ ।
 સો છય ઉપસમવંત, મિશ્ર સમકિત રસ રક્ષૈ ॥
 ષટ પ્રકૃતિ ઉપસમૈ વા ખપૈ, અથવા છય ઉપસમ કરૈ ।
 સાતઠ્ઠી પ્રકૃતિ જાકે ઉદય, સો વેદક સમકિત ધરૈ ॥૪૨॥

શબ્દાર્થ :-અખંડિત=અવિનાશી. ચક્રબૈ=સ્વાદ લે. ખર્પૈ=ક્ષય કરે.

અર્થ :-જે ઉપર કહેલી સાતેય પ્રકૃતિઓને ઉપશમાવે છે તે ઔપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિ છે. સાતેય પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરનાર ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ છે, આ સમ્યક્ત્વ કદી નષ્ટ થતું નથી. સાત પ્રકૃતિઓમાંથી કેટલીકનો ક્ષય થાય અને કેટલીકનો ઉપશમ થાય તો તે ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તેને સમ્યક્ત્વનો મિશ્રરૂપ સ્વાદ મળે છે. છ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ હોય અથવા ક્ષય હોય અથવા કોઈનો ક્ષય અને કોઈનો ઉપશમ હોય, કેવળ સાતમી પ્રકૃતિ સમ્યક્ત્વમોહનીયનો ઉદય હોય તો તે વેદક સમ્યક્ત્વધારી હોય છે. ૪૨.

સમ્યક્ત્વના નવ ભેદોનું વર્ણન (દોહરા)

છય-ઉપસમ વરતૈ ત્રિવિધિ, વેદક ચ્યારિ પ્રકાર ।

છાયક ઉપસમ જુગલ જુત, નૌધા સમકિત ધાર ॥૪૩॥

શબ્દાર્થ :-ત્રિવિધ=ત્રણ પ્રકારનું. જુગલ=બે. જુત=સહિત.

અર્થ :-ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ ત્રણ પ્રકારનું છે, વેદક સમ્યક્ત્વ ચાર પ્રકારનું છે અને ઉપશમ તથા ક્ષાયિક બે ભેદ બીજા મેળવવાથી સમ્યક્ત્વના નવ ભેદ થાય છે. ૪૩.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વના ત્રણ ભેદોનું વર્ણન (દોહરા)

ચ્યારિ ખિપૈ ત્રય ઉપસમૈ, પન છૈ ઉપસમ દોઢ ।

છૈ ષટ્ ઉપસમ એક ચૌ, છયઉપશમ ત્રિક હોઢ ॥૪૪॥

અર્થ :- (૧) ચારનો^૧ અને ત્રણનો^૨ ઉપશમ, (૨) પાંચનો^૩ ક્ષય બેનો^૪ ઉપશમ (૩) છનો^૫ ક્ષય એકનો ઉપશમ,—આ રીતે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વના ત્રણ ભેદ છે. ૪૪.

૧. અનંતાનુબંધીની ચોકડી.

૨. દર્શનમોહનીયનો ત્રિક,

૩. અનંતાનુબંધી ચોકડી અને મહામિથ્યાત્વ.

૪. મિશ્ર મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્પ્રકૃતિ.

૫. અનંતાનુબંધીની ચોકડી. મહામિથ્યાત્વ અને મિશ્ર

વેદક સમ્યક્ત્વના ચાર ભેદ (દોહરા)

જહાં ચ્યારિ પરકિતિ ખિપહિં દ્વૈ ઉપશમ ઇક વેદ ।
છય-ઉપસમ વેદક દસા, તાસુ પ્રથમ યહ ભેદ ॥૪૫॥
પંચ ખિપૈં ઇક ઉપસમૈ, ઇક વેદૈ જિહિ ઠૈર ।
સો છય-ઉપશમ વેદકી, દસા દુતિય યહ ઔર ॥૪૬॥
છૈ ષટ વેદૈ એક જો, છાયક વેદક સોઝ ।
ષટ ઉપસમ ઇક પ્રકૃતિ વિદ, ઉપસમ વેદક હોઝ ॥૪૭॥

અર્થ :—(૧) જ્યાં ^૧ચાર પ્રકૃતિઓનો ક્ષય ^૨બેનો ઉપશમ અને ^૩એકનો ઉદય છે તે પ્રથમ ક્ષયોપશમવેદક સમ્યક્ત્વ છે, (૨) જ્યાં ^૪પાંચ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય ^૫એકનો ઉપશમ અને એકનો ઉદય છે તે બીજું ક્ષયોપશમવેદક સમ્યક્ત્વ છે, (૩) જ્યાં ^૬છ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અને એકનો ઉદય છે તે ક્ષાયિકવેદક સમ્યક્ત્વ છે, (૪) જ્યાં ^૭છ પ્રકૃતિઓનો ઉપશમ અને એકનો ઉદય છે તે ઉપશમવેદક સમ્યક્ત્વ છે. ૪૫. ૪૬. ૪૭.

અહીં ક્ષાયિક અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ ન કહેવાનું કારણ (દોહરા)

ઉપસમ છાયકકી દસા, પૂર્વ ષટ પદમાંહિ ।
કહી પ્રગટ અબ પુનરુકતિ, કારન વરની નાંહિ ॥૪૮॥

શબ્દાર્થ :—પુનરુકતિ(પુનરુક્તિ)=વારંવાર કહેવું.

અર્થ :—ક્ષાયિક અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ પહેલાં ૪૨મા છપ્પા છંદમાં કહેલું છે, તેથી પુનરુક્તિ દોષના કારણે અહીં લખ્યું નથી. ૪૮.

નવ પ્રકારના સમ્યક્ત્વોનું વિવરણ (દોહરા)

છય-ઉપસમ વેદક ખિપક, ઉપસમ સમકિત ચ્યારિ ।
તીન ચ્યારિ ઇક ઇક મિલત, સબ નવ ભેદ વિચારિ ॥૪૯॥

૧. અનંતાનુબંધીની ચોકડી. ૨. મહામિથ્યાત્વ અને મિશ્ર. ૩. સમ્યક્ પ્રકૃતિ. ૪. અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને મહામિથ્યાત્વ, ૫. મિશ્ર. ૬. અનંતાનુબંધીની ચોકડી, મહામિથ્યાત્વ અને મિશ્ર. ૭. અનંતાનુબંધીની ચોકડી, મહામિથ્યાત્વ અને મિશ્ર.

અર્થ :-ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ ત્રણ પ્રકારનું, વેદક સમ્યક્ત્વ ચાર પ્રકારનું અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ એક તથા ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ એક,—આ રીતે સમ્યક્ત્વના મૂળ ભેદ ચાર અને ઉત્તર ભેદ નવ છે. ૪૯.

પ્રતિજ્ઞા (સોરઠા)

અબ નિહચૈ વિવહાર, અરુ સામાન્ય વિશેષ વિધિ।

કહૌં ચ્યારિ પરકાર, રચના સમકિત ભૂમિકી ॥૫૦॥

અર્થ :-સમ્યક્ત્વસત્તાની નિશ્ચય, વ્યવહાર, સામાન્ય અને વિશેષ,—એવી ચાર વિધિ કહે છે. ૫૦.

સમ્યક્ત્વના ચાર પ્રકાર (સવૈયા એકત્રીસા)

મિથ્યામતિ-ગંઠિ-ભેદિ જગી નિરમલ જોતિ,

જોગસૌં અતીત સો તો નિહચૈ પ્રમાનિયૈ।

વહૈ દુંદ દસાસૌં કહાવૈ જોગ મુદ્રા ધરૈ,

મતિ શ્રુતગ્યાન ભેદ વિવહાર માનિયૈ ॥

ચેતના ચિહન પહિચાનિ આપા પર વૈદૈ,

પૌરુષ અલખ તાતૈં સામાન્ય બખાનિયૈ।

કરૈ ભેદાભેદકૌ વિચાર વિસતાર રૂપ,

હેય ગેય ઉપાદેયસૌં વિશેષ જાનિયૈ ॥૫૧॥

શબ્દાર્થ :-ગંઠિ(ગ્રંથિ)=ગાંઠ. ભેદિ=નષ્ટ કરીને. અતીત=રહિત. દુંદદસા=સવિકલ્પપણું.

અર્થ :-મિથ્યાત્વ નષ્ટ થવાથી મન, વચન, કાયથી અગોચર જે આત્માની નિર્વિકાર શ્રદ્ધાનની જ્યોતિ પ્રકાશિત થાય છે, તેને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ જાણવું જોઈએ. જેમાં યોગ, મુદ્રા, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન આદિના વિકલ્પ છે, તેને વ્યવહારસમ્યક્ત્વ જાણવું. જ્ઞાનની અલ્પ શક્તિને કારણે માત્ર ચેતના-ચિહ્નના ધારક આત્માને ઓળખીને નિજ અને પરનું સ્વરૂપ જાણવું તે સામાન્ય સમ્યક્ત્વ છે અને હેય જ્ઞેય ઉપાદેયના ભેદાભેદ સવિસ્તારપણે સમજવા તે વિશેષ સમ્યક્ત્વ છે. ૫૧.

चोथा गुणस्थानना वर्णननो उपसंहार (सोरठा)

थिति सागर तेतीस, अंतर्मुहूरत एक वा।

अविरतसमकित रीति, यह चतुर्थ गुनथान इति॥५२॥

अर्थ :-अप्रत सम्यग्दृष्टि गुणस्थाननी उत्कृष्ट स्थिति तेतीस सागर अने जधन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्तनी छे. आ चोथा गुणस्थाननुं कथन समाप्त थयुं. प२.

अधुप्रत गुणस्थाननुं वर्णन प्रतिज्ञा (दोहरा)

अब वरनों इकईस गुन, अरु बावीस अभक्ष।

जिनके संग्रह त्यागसौं, सोभै श्रावक पक्ष॥५३॥

अर्थ :-जे गुणोना ग्रहण करवाथी अने अभक्ष्योना त्यागथी श्रावकने पांचमुं गुणस्थान सुशोभित थाय छे, ओवा अेकवीस गुणो अने बावीस अभक्ष्योनुं वर्णन करुं छुं. प३.

श्रावकना अेकवीस गुण (सवैया अेकत्रीसा)

लज्जावंत दयावंत प्रसंत प्रतीतवंत,

परदोषकौ ठकैया पर-उपगारी है।

सौमदृष्टि गुनग्राही गरिष्ट सबकौं इष्ट, ६। नं ६.

शिष्टपक्षी मिष्टवादी दीरघ विचारी है॥

विशेषग्य रसग्य कृतग्य धरमग्य,

न दीन न अभिमानी मध्य विवहारी है।

सहज विनीत पापक्रियासौं अतीत ऐसौ,

श्रावक पुनीत इकवीस गुनधारी है॥५४॥

शब्दार्थ :-प्रसंत=मंदकषायी. प्रतीतवंत=श्रद्धाणु. गरिष्ट=सहनशील. इष्ट=प्रिय. शिष्ट पक्षी=सत्यपक्षमां सहमत. दीरघ विचारी=आगणथी विचारनार. विशेषज्ञ=अनुभववी. रसज्ञ=मर्म ज्ञानार. कृतज्ञ=बीजाना उपकारने नहीं भूलनार. मध्य व्यवहारी=दीनता अने अभिमान रहित. विनीत=नम्र. अतीत=रहित.

અર્થ :-લજ્જા, દયા, મંદ કષાય, શ્રદ્ધા, બીજાના દોષ ઢાંકવા, પરોપકાર, સૌમ્યદૃષ્ટિ, ગુણગ્રાહકપણું, સહનશીલતા, સર્વપ્રિયતા, સત્યપક્ષ, મિષ્ટ વચન, દીર્ઘદૃષ્ટિ, વિશેષજ્ઞાન, શાસ્ત્રજ્ઞાનનું મર્મજ્ઞપણું, કૃતજ્ઞતા, તત્ત્વજ્ઞાનીપણું, ધર્માત્માપણું, ન દીન કે ન અભિમાની મધ્યવ્યવહારી, સ્વાભાવિક વિનયવાન, પાપાયરણથી રહિતપણું—આવા એકવીસ પવિત્ર ગુણોનું શ્રાવકોએ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ૫૪.

બાવીસ અભક્ષ્ય (કવિત)

ઓરા ઘોરબરા નિસિભોજન,
 બહુબીજા બૈંગન સંધાન ।
 પીપર બર ઝૂમર કટૂંબર,
 પાકર જો ફલ હોઈ અજાન ॥
 કંદમૂલ માટી વિષ આમિષ,
 મધુ માખન અરુ મદિરાપાન ।
 ફલ અતિ તુચ્છ તુસાર ચલિત રસ,
 જિનમત એ બાઈસ અખાન ॥૫૫॥

શબ્દાર્થ :-ઘોરબરા=દ્વિદળ. નિસિભોજન=રાત્રે આહાર કરવો. સંધાન=અથાણું, મુરબ્બો. આમિષ=માંસ, મધુ=મધ. મદિરા=દારૂ, અતિ તુચ્છ=બહુ ઝીણા. તુષાર=બરફ. ચલિત રસ=જેનો સ્વાદ બગડી ગયો હોય. અખાન=અભક્ષ્ય.

અર્થ :- (૧) કરા (૨) દ્વિદળ^૧ (૩) રાત્રિભોજન (૪) ઘણા બીજવાળી વસ્તુ^૨ (૫) રીંગણા (૬) અથાણું મુરબ્બા (૭) પેપા (૮) વડના ટેટા (૯) ઊમરડાના ફળ (૧૦) કટૂંમર (૧૧) પાકરના ફળ (૧૨) ^૩અજાણ્યા ફળ (૧૩) કંદમૂળ (૧૪) માટી (૧૫) વિષ (૧૬) માંસ (૧૭) મધ (૧૮) માખણ (૧૯) દારૂ (૨૦) અતિસૂક્ષ્મ ફળ (૨૧) બરફ (૨૨) ઉતરી ગયેલા—બેસ્વાદ રસવાળી વસ્તુ,—આ બાવીસ અભક્ષ્ય જૈનમતમાં કહ્યા છે. ૫૫.

૧. જે અનાજની બે દાળ થાય છે તેમાં ઠંડું દૂધ, દહીં, છાશ વગેરે મેળવીને ખાવાથી અભક્ષ્ય થાય છે.
૨. 'જિન બહુબીજનકે ઘર નાહિં', તે સબ બહુબીજા ફલલાહિં—કિર્યાકોશ.
૩. જેને ઓળખતા ન હોઈએ તે ફળ.

પ્રતિજ્ઞા
(દોહરા)

અબ પંચમ ગુનથાનકી, રચના બરનોં અલ્પ ।
જામૈં એકાદસ દસા, પ્રતિમા નામ વિકલ્પ ॥૫૬॥

અર્થ :—હવે પાંચમા ગુણસ્થાનનું થોડુંક વર્ણન કરીએ છીએ, જેમાં અગિયાર પ્રતિમાઓના ભેદ છે. ૫૬.

અગિયાર પ્રતિમાઓના નામ
(સવૈયા એકત્રીસા)

દર્શનવિસુદ્ધકારી બારહ વિરતધારી,
સામાઙ્કચારી પર્વ પ્રોષધ વિધિ વહૈ ।
સચિતકૌ પરહારી દિવા અપરસ નારી,
આઠૈં જામ બ્રહ્મચારી નિરાંભી હૈ રહૈ ॥
પાપ પરિગ્રહ છંડૈ પાપકી ન શિક્ષા મંડૈ,
કોઝ યાકે નિમિત્ત કરૈ સો વસ્તુ ન ગહૈ ।
એતે દેસવ્રતકે ધરૈયા સમકિતી જીવ,
ગ્યારહ પ્રતિમા તિન્હૈ ભગવંતજી કહૈ ॥૫૭॥

અર્થ :—(૧) સમ્યગ્દર્શનમાં વિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર દર્શન પ્રતિમા છે. (૨) બાર વ્રતોનું આચરણ વ્રત પ્રતિમા છે, (૩) સામાયિકની પ્રવૃત્તિ સામાયિક પ્રતિમા છે, (૪) પર્વમાં ઉપવાસ—વિધિ કરવી તે પ્રોષધ પ્રતિમા છે, (૫) સચિત્તનો ત્યાગ સચિત્તવિરત પ્રતિમા છે, (૬) દિવસે સ્ત્રીસ્પર્શનો ત્યાગ એ દિવામૈથુનવ્રત પ્રતિમા છે, (૭) આઠે પહોર સ્ત્રીમાત્રનો ત્યાગ બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા છે, (૮) સર્વ આરંભનો ત્યાગ નિરાંભ પ્રતિમા છે, (૯) પાપના કારણભૂત પરિગ્રહનો ત્યાગ તે પરિગ્રહત્યાગ પ્રતિમા છે, (૧૦) પોતાને માટે બનાવેલા ભોજનાદિનો ત્યાગ તે ઉદ્દેશવિરતિ પ્રતિમા છે.—આ અગિયાર પ્રતિમા દેશવ્રતધારી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની જિનરાજે કહી છે. ૫૭.

પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

સંજમ અંસ જગ્યૌ જહાં, ભોગ અરુચિ પરિનામ ।

ઉદૈ પ્રતિગ્યાકૌ ભયૌ, પ્રતિમા તાકૌ નામ ॥૫૮॥

અર્થ :—ચારિત્ર ગુણનું પ્રગટ થવું, પરિણામોનું ભોગોથી વિરક્ત થવું અને પ્રતિજ્ઞાનો ઉદય થવો એને પ્રતિમા કહે છે. ૫૮.

દર્શન પ્રતિજ્ઞાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

આઠ મૂલગુણ સંગ્રહૈ, કુવિસન ક્રિયા ન કોઝ ।

દરસન ગુન નિરમલ કરૈ, દરસન પ્રતિમા સોઝ ॥૫૯॥

અર્થ :—દર્શન ગુણની નિર્મળતા, આઠ મૂળગુણોનું^૧ ગ્રહણ અને સાત કુવ્યસનોનો ત્યાગ એને દર્શન પ્રતિમા કહે છે. ૫૯.

વ્રત પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

પંચ અનુવ્રત આદરૈ, ત્રીનો ગુનવ્રત પાલ ।

સિચ્છાવ્રત ચારૈ ધરૈ, યહ વ્રત પ્રતિમા ચાલ ॥૬૦॥

અર્થ :—પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત ધારણ કરવાને વ્રત પ્રતિમા કહે છે.

વિશેષ :—અહીં પાંચ અણુવ્રતનું નિરતિચાર પાલન હોય છે, પણ ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રતોના અતિચાર સર્વથા ટળતા નથી. ૬૦.

સામાયિક પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

૨દર્વ ભાવ વિધિ સંજુગત, હિયૈ પ્રતિગ્યા ટેક ।

તજિ મમતા સમતા ગ્રહૈ, અંતરમુહૂરત એક ॥૬૧॥

૧. પંચ પરમેષ્ઠીમાં ભક્તિ, જીવદયા, પાણી ગાળીને કામમાં લેવું, મદ્ય ત્યાગ, માંસ ત્યાગ, રાત્રિભોજન ત્યાગ અને ઉદંબર ફળોનો ત્યાગ—એ આઠ મૂળગુણ છે. ક્યાંક ક્યાંક મદ્ય, માંસ, મદ્ય અને પાંચ પાપના ત્યાગને આઠ મૂળગુણ કહ્યા છે, ક્યાંક પાંચ ઉદંબર ફળ અને મદ્ય, માંસ, મદ્યના ત્યાગને મૂળગુણ બતાવ્યા છે.

૨. 'સર્વ' એવો પણ પાઠ છે.

(ચોપાઈ)

જો અરિ મિત્ર સમાન વિચારૈ ।

આરત રૌદ્ર કુધ્યાન નિવારૈ ॥

સંયમ સહિત ભાવના ભાવૈ ।

સો સામાયિકવંત કહાવૈ ॥૬૨॥

શબ્દાર્થ :-દર્શવિધિ=બાહ્ય ક્રિયા—આસન, મુદ્રા, પાઠ, શરીર અને વચનની સ્થિરતા આદિની સાવધાની. ભાવ વિધિ=મનની સ્થિરતા અને પરિમામોમાં સમતાભાવ રાખવા. પ્રતિજ્ઞા=આખડી. અરિ=શત્રુ. કુધ્યાન=ખોટા વિચાર. નિવારૈ=દૂર કરે.

અર્થ :-મનમાં સમયની પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક દ્રવ્ય એ ભાવવિધિ સહિત, એક મુહૂર્ત અર્થાત્ બે ઘડી^૧ સુધી મમત્વભાવ રહિત સામ્યભાવનું ગ્રહણ કરવું, શત્રુ અને મિત્ર પર એક સરખો ભાવ રાખવો, આર્ત અને રૌદ્ર બંને કુધ્યાનોનું નિવારણ કરવું અને સંયમમાં સાવધાન રહેવું તે સામાયિક પ્રતિમા કહેવાય છે. ૬૧-૬૨.

ચોથી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

સામાયિકકીસી દસા, ચ્યારિ પહરલોં હોઝ ।

અથવા આઠ પહર રહે, પ્રૌસહ પ્રતિમા સોઝ ॥૬૩॥

અર્થ :-બાર કલાક અથવા ચોવીસ કલાક સુધી સામાયિક જેવી સ્થિતિ અર્થાત્ સમતાભાવ રાખવાને પ્રોષધ પ્રતિમા કહે છે. ૬૩.

પાંચમી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

જો સચિત્ત ભોજન તજૈ, પીવૈ પ્રાસુક નીર ।

સો સચિત્ત ત્યાગી પુરુષ, પંચ પ્રતિગ્યાગીર ॥૬૪॥

અર્થ :-સચિત્ત ભોજનનો ત્યાગ કરવો અને પ્રાસુક^૨ જળ પીવું તેને સચિત્તવિરતિ પ્રતિમા કહે છે. ૬૪.

વિશેષ—અહીં સચિત્ત વનસ્પતિનું મુખથી વિદારણ કરતા નથી. ૬૪.

૧. ચોવીસ મિનિટની એક ઘડી થાય છે.

૨. ગરમ કરેલું અથવા લવિંગ, એલચી, રાખ વગેરે નાખીને સ્વાદ બદલી નાખવાથી પ્રાસુક પાણી થાય છે.

છઠ્ઠી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (ચોપાઈ)
જો દિન બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાલે।
તિથિ આયે નિસિ દિવસ સંભાલે॥
ગહિ નૌ વાડિ કરૈ વ્રત રખ્યા।

સો ષટ પ્રતિમા શ્રાવક અખ્યા॥૬૫॥

અર્થ :—નવ વાડ સહિત દિવસે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કરવું અને પર્વની તિથિએ દિવસે અને રાત્રે બ્રહ્મચર્ય પાળવું એ દિવામૈથુનવ્રત પ્રતિમા છે. ૬૫.

સાતમી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (ચોપાઈ)

જો નૌ વાડિ સહિત વિધિ સાધે।
નિસિ દિન બ્રહ્મચર્ય આરાધે॥
સો સપ્તમ પ્રતિમા ધર ગ્યાતા।

સીલ-સિરોમણિ જગ વિખ્યાતા॥૬૬॥

અર્થ :—જે નવ વાડ સહિત સદાકાળ બ્રહ્મચર્ય વ્રતનું પાલન કરે છે, તે બ્રહ્મચર્ય નામની સાતમી પ્રતિમાનો ધારક જ્ઞાની જગત્વિખ્યાત શીલશિરોમણિ છે. ૬૬.

નવ વાડના નામ (કવિત)

તિયથલ વાસ પ્રેમ નિરખન,
જે પરીછ ભાચૈ મધુ વૈન।
પૂરવ ભોગ કેલિ રસ ચિંતન,
ગુરુ આહાર લેત ચિત ચૈન।
કરિ સુચિ તન સિંગાર બનાવત,
તિય પરજંક મધ્ય સુખ સૈન।
મનમથ-કથા ઉદર ભરિ ભોજન,
યે નૌવાડિ 'કહૈ જિન વૈન॥૬૭॥

૧. 'કહે મત જૈન'—એવો પણ પાઠ છે.

શબ્દાર્થ :—તિયથલ વાસ=સ્ત્રીઓના સમુદાયમાં રહેવું. નિરખન=દેખવું. પરીછ (પરોક્ષ)= અપ્રત્યક્ષ. ગુરુ આહાર=ગરિષ્ઠ ભોજન. સુચિ=પવિત્ર. પરજંક=પલંગ. મનમથ=કામ. ઉદર=પેટ.

અર્થ :—સ્ત્રીઓના સમાગમમાં રહેવું, સ્ત્રીઓને રાગ ભરેલી દૃષ્ટિએ જોવી, સ્ત્રીઓ સાથે ^૧પરોક્ષપણે રાગ સહિત વાતચિત કરવી, પૂર્વકાળમાં ભોગવેલા ભોગ-વિલાસોનું સ્મરણ કરવું, આનંદદાયક ગરિષ્ઠ ભોજન કરવું, સ્નાન, મંજન આદિ દ્વારા શરીરને જરૂર કરતાં વધારે શણગારવું, સ્ત્રીઓના પલંગ, આસન ઉપર સૂવું કે બેસવું, કામકથા અથવા કામોત્પાદક કથા, ગીતો સાંભળવાં, ભૂખ કરતાં વધારે અથવા ખૂબ પેટ ભરીને ભોજન કરવું,—એના ત્યાગને જૈનમતમાં બ્રહ્મચર્યની નવ વાડ કહી છે. ૬૭.

આઠમી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

જો વિવેક વિધિ આદરૈ કરૈ ન પાપારંભ ।

સો અષ્ટમ પ્રતિમા ધની, કુગતિ વિજૈ રનથંભ ॥૬૮॥

અર્થ :—જે વિવેકપૂર્વક ધર્મમાં સાવધાન રહે છે અને સેવા, કૃષિ વેપાર આદિના પાપારંભ કરતો નથી, તે કુગતિના રણથંભને જીતનાર આઠમી પ્રતિમાનો સ્વામી છે. ૬૮.

નવમી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (ચોપાઈ)

જો દસધા પરિગ્રહકૌ ત્યાગી ।

સુખ સંતોષ સહિત વૈરાગી ॥

સમરસ સંચિત કિંચિત ગ્રાહી ।

સો શ્રાવક નૌ પ્રતિમા વાહી ॥૬૯॥

અર્થ :—જે વૈરાગ્ય અને સંતોષનો આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે તથા દસ પ્રકારના પરિગ્રહોમાંથી થોડાક વસ્ત્ર અને પાત્ર માત્ર રાખે છે, તે સામ્યભાવનો ધારક નવમી પ્રતિમાનો સ્વામી છે. ૬૯.

૧. પડદા વગેરેની ઓથમાં રહીને, અથવા પત્ર વડે.

દસમી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (દોહરા)

પરકોં પાપારંભકો, જો ન દેઝ ઉપદેસ।

સો દસમી પ્રતિમા સહિત, શ્રાવક વિગત કલેસ ॥૭૦॥

અર્થ :-જે કુટુંબી અને અન્યજનોને વિવાહ, વેપાર આદિ પાપારંભ કરવાનો ઉપદેશ આપતા નથી, તે પાપરહિત દસમી પ્રતિમાનો ધારક છે. ૭૦.

અગિયારમી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ (ચોપાઈ)

જો સુછંદ વરતૈ તજિ ડેરા।

મઠ મંડપમૈં કરૈ બસેરા ॥

ઉચિત આહાર ઉદંડ વિહારી।

સો એકાદસ પ્રતિમા ધારી ॥૭૧॥

અર્થ :-જે ઘર છોડીને મઠ, મંડપમાં નિવાસ કરે છે, અને સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ આદિથી વિરક્ત થઈને સ્વતંત્રપણે રહે છે, તથા કૃત, કારિત, અનુમોદન રહિત યોગ્ય આહાર લે છે, તે અગિયારમી પ્રતિમા ધારક છે. ૭૧.

પ્રતિમાઓ સંબંધી મુખ્ય ઉલ્લેખ (દોહરા)

એકાદશ પ્રતિમા દસા, કહીં દેસવ્રત માંહિ।

વહી અનુક્રમ મૂલસૌં, ગહૌ સુ છૂટૈ નાહિ ॥૭૨॥

અર્થ :-દેશવ્રત ગુણસ્થાનમાં અગિયાર પ્રતિમા ગ્રહણ કરવાનો ઉપદેશ છે, તે શરૂઆતથી ઉત્તરોત્તર અંગીકાર કરવી જોઈએ અને નીચેની પ્રતિમાઓની ક્રિયાઓ છોડવી ન જોઈએ. ૭૨.

પ્રતિમાઓની અપેક્ષાએ શ્રાવકોના ભેદ (દોહરા)

ષટ પ્રતિમા તાંઈ જઘન, મધ્યમ નૌ પરજંત।

ઉત્તમ દસમી ગ્યારમી, ઇતિ પ્રતિમા વિરતંત ॥૭૩॥

અર્થ :-છઠ્ઠી પ્રતિમા સુધી જઘન્ય શ્રાવક, નવમી પ્રતિમા સુધી મધ્યમ શ્રાવક અને દસમી-અગિયારમી પ્રતિમા ધારણ કરનારાઓને ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક કહે છે. આ પ્રતિમાઓનું વર્ણન પૂરું થયું. ૭૩.

પાંચમા ગુણસ્થાનનો કાળ (ચોપાઈ)

एक कोडि पूरव गिनि लीजै।

तामैं आठ बरस घटि कीजै ॥

यह उत्कृष्ट काल थिति जाकी।

अंतरमुहूरत जघन दशाकी ॥७४॥

અર્થ :—પાંચમા ગુણસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ એક કરોડ પૂર્વેમાં આઠ વર્ષ ઓછા, અને જઘન્ય કાળ અંતર્મુહૂર્ત છે. ૭૪.

એક પૂર્વનું માપ (દોહરા)

सत्तर लाख किरोर मित, छप्पन सहस किरोड़।

ऐते बरस मिलाइके, पूरव संख्या जोड़ ॥७५॥

અર્થ :—સત્તર લાખ અને છપ્પન હજારને એક કરોડ વડે ગુણવાથી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, એટલા વર્ષનો એક પૂર્વ^૧ થાય છે. ૭૫.

અંતર્મુહૂર્તનું માપ (દોહરા)

अंतर्मुहूरत द्वै धरी, कछुक घाटि उत्तकिष्ट।

एक समय एकावली, अंतरमुहूर्त कनिष्ट ॥७६॥

અર્થ :—બે ઘડીમાં એક સમય ઓછો હોય તે અંતર્મુહૂર્તનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ છે અને એક આવળી^૧ કરતાં એક સમય વધારે હોય તે અંતર્મુહૂર્તનો જઘન્ય કાળ છે તથા વચ્ચેના અસંખ્ય ભેદો છે. ૭૬.

છઠ્ઠા ગુણસ્થાનના વર્ણનની પ્રતિજ્ઞા (દોહરા)

यह पंचम गुनथानकी, रचना कही विचित्र।

अब छठे गुनथानकी, दसा कहूं सुन मित्र ॥७७॥

અર્થ :—પાંચમા ગુણસ્થાનનું આ વિચિત્ર વર્ણન કર્યું, હવે હે મિત્ર, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ સાંભળો. ૭૭.

૧. ચોરાસી લાખ વર્ષનો એક પૂર્વાંગ થાય છે અને ચોરાસી લાખ પૂર્વાંગનો એક પૂર્વ થાય છે.

૨. અસંખ્યાત સમયની એક આવળી થાય છે.

છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ (દોહરા)

પંચ પ્રમાદ દશા ધૈર, અટ્ટાઇસ ગુનવાન ।

થવિરકલ્પિ જિનકલ્પિ જુત, હૈ પ્રમત્ત ગુનથાન ॥૭૮॥

અર્થ :-જે મુનિ અઠ્ઠાવીસ મૂળગુણોનું પાલન કરે છે, પરંતુ પાંચ પ્રકારના પ્રમાદોમાં કિંચિત્ વર્તે છે, તે મુનિ પ્રમત્ત ગુણસ્થાની છે. આ ગુણસ્થાનમાં સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી બન્ને પ્રકારના સાધુ રહે છે. ૭૮.

પાંચ પ્રકારના પ્રમાદોના નામ (દોહરા)

ધર્મરાગ વિકથા વચન નિદ્રા વિષય કષાય ।

પંચ પ્રમાદ દસા સહિત, પરમાદી મુનિરાજ ॥૭૯॥

અર્થ :-ધર્મમાં અનુરાગ, વિકથા, વચન, નિદ્રા, વિષય^૧, કષાય^૨—એવા પ્રમાદ સહિત સાધુ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી પ્રમત્ત મુનિ હોય છે. ૭૯.

સાધુના અઠ્ઠાવીસ મૂળગુણ (સવૈયા એકત્રીસા)

પંચ મહાવ્રત પાલૈ પંચ સમિતિ સંભાલૈ,

પંચ ઇન્દ્રી જીતિ ભયૌ ભોગી ચિત્ત ચૈનકૌ ।

ષટ્ આવશ્યક ક્રિયા દર્વિત ભાવિત સાધૈ,

પ્રાસુક ધરામૈં એક આસન હૈ સૈનકૌ ॥

મંજન ન કરૈ કૈશ લુંચૈ તન વસ્ત્ર મુંચૈ,

ત્યાગૈ દંતવન પૈ સુગંધ સ્વાસ વૈનકૌ ।

ઠાડૌ કરસે આહાર લઘુભંજી એક બાર,

અટ્ટાઇસ મૂલગુનધારી જતી જૈનકૌ ॥૮૦॥

શબ્દાર્થ :-પંચ મહાવ્રત=પાંચ પાપોનો સર્વથા ત્યાગ. પ્રાસુક=જીવ રહિત. સૈન (શયન)=

૧-૨. અહીં અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન અને પ્રત્યાખ્યાન—આ ત્રણ ચોકડીના બાર કષાયોનો અનુદય અને સંજવલન કષાયનો તીવ્ર ઉદય રહે છે, તેથી આ સાધુ કિંચિત્ પ્રમાદને વશ હોય છે અને શુભાચારમાં વિશેષપણે વર્તે છે. અહીં વિષય સેવન અથવા સ્થૂળરૂપે વર્તવાનું પ્રયોજન નથી. હાં, શિષ્યને ઠપકો આપવો વિગેરે વિકલ્પ તો છે.

સુવું. મંજન=સ્નાન. કેશ=વાળ. લુંચૈ=ઉખાડે. મુંચૈ=છોડે. કરસે=હાથથી. લઘુ=થોડું. જતી=સાધુ.

અર્થ :-પાંચ મહાવ્રત પાળે છે, પાંચે સમિતિપૂર્વક વર્તે છે, પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી વિરક્ત થઈને પ્રસન્ન થાય છે, દ્રવ્ય અને ભાવ છ આવશ્યક સાધે છે, ત્રસ જીવ રહિત ભૂમિ પર પડખું બદલ્યા વિના શયન કરે છે, જીવનભર સ્નાન કરતા નથી, હાથથી કેશલોચ કરે છે, નગ્ન રહે છે, દાતણ કરતા નથી તોપણ વચન અને શ્વાસમાં સુગંધ જ નીકળે છે, ઊભા રહીને ભોજન લે છે, થોડું ભોજન લે છે, ભોજન દિવસમાં એક જ વાર લે છે, આવા અઠ્ઠાવીસ મૂળગુણોના ધારક જૈન સાધુ હોય છે. ૮૦.

પંચ અણુવ્રત અને પંચ મહાવ્રતનું સ્વરૂપ (દોહરા)

હિંસા મૃષા અદત્ત ધન, મૈથુન પરિગ્રહ સાજ ।

કિંચિત ત્યાગી અનુવ્રતી, સબ ત્યાગી મુનિરાજ ॥૮૧॥

શબ્દાર્થ :-મૃષા=જૂઠ. અદત્ત=આપ્યા વિનાનું.

અર્થ :-હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ—આ પાંચ પાપોના કિંચિત્ ત્યાગી અણુવ્રતી શ્રાવક અને સર્વથા ત્યાગી મહાવ્રતી સાધુ હોય છે. ૮૧.

પાંચ સમિતિનું સ્વરૂપ (દોહરા)

ચલૈ નિરખિ ભાચૈ યચિત, ભચૈ અદોષ અહાર ।

લેઢ નિરખિ ડારૈ નિરખિ, સમિતિ પંચ પરકાર ॥૮૨॥

અર્થ :-જીવજંતુની રક્ષા માટે જોઈને ચાલવું તે ઈર્યાસમિતિ છે, હિત, મિત અને પ્રિય વચન બોલવા તે ભાષાસમિતિ છે, અંતરાય રહિત નિર્દોષ આહાર લેવો તે એષણાસમિતિ છે, શરીર, પુસ્તક, પીંછી, કમંડળ આદિ જોઈ—તપાસીને લેવા-મૂકવા તે આદાનનિક્ષેપણસમિતિ છે, ત્રસ જીવ રહિત પ્રાસુક ભૂમિ ઉપર મળ-મૂત્રાદિનો ત્યાગ કરવો તે પ્રતિષ્ઠાપનસમિતિ છે;—આવી આ પાંચ સમિતિ છે. ૮૨

છ આવશ્યક (દોહરા)

સમતા વંદન થુતિ કરન, પડકૌના સજ્જાવ ।

કાઊસગ મુદ્રા ધરન, પડાવસિક યે ભાવ ॥૮૩॥

શબ્દાર્થ :-સમતા=સામાયિક કરવી. વંદન=ચોવીસ તીર્થકરો અથવા ગુરુ આદિને વંદન કરવા. પડિકૌના (પ્રતિક્રમણ)=લાગેલા દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું.

અર્થ :-સમાયિક, વંદન, સ્તવન, પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય અને કાયોત્સર્ગ આ સાધુના છ આવશ્યક કર્મ છે. ૮૩.

સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી સાધુઓનું સ્વરૂપ (સવૈયા એકત્રીસા)

થવિરકલપિ જિનકલપિ દુવિધિ મુનિ,
 દોઝ વનવાસી દોઝ નગન રહતુ હૈં ।
 દોઝ અઠાઈસ મૂલગુનકે ધરૈયા દોઝ,
 સરવ ત્યાગી હૈ વિરાગતા ગહતુ હૈં ॥
 થવિરકલપિ તે જિનકૈ શિષ્ય સાખા હોઝ,
 બૈઠિકૈ સભામૈં ધર્મદેસના કહતુ હૈં ।
 એકાકી સહજ જિનકલપિ તપસ્વી ઘોર,
 ઉદૈકી મરોરસૌં પરીસહ સહતુ હૈં ॥૮૪॥

અર્થ :-સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી એવા બે પ્રકારના જૈન સાધુ હોય છે. બન્ને વનવાસી છે, બન્ને નગન રહે છે, બન્ને અઠાવીસ મૂળગુણના ધારક હોય છે, બન્ને સર્વ પરિગ્રહના ત્યાગી-વૈરાગી હોય છે. પરંતુ સ્થવિર-કલ્પી સાધુ શિષ્ય-સમુદાયની સાથે રહે છે તથા સભામાં બેસીને ધર્મોપદેશ આપે છે અને સાંભળે છે, પણ જિનકલ્પી સાધુ શિષ્ય છોડીને નિર્ભય એકલા વિચરે છે અને મહાતપશ્ચરણ કરે છે તથા કર્મના ઉદયથી આવ આવેલા બાવીસ પરિષહો સહે છે. ૮૪.

વેદનીય કર્મજનિત અગિયાર પરિષહ (સવૈયા એકત્રીસા)

ગ્રીષમમૈં ધૂપથિત સીતમૈં અકંપચિત,
 ભૂઝૈ ધરૈ ધીર ઘ્યાસૈ નીર ન ચહતુ હૈં ।
 ડંસ મસકાદિસૌં ન ડૈં ભૂમિ સૈન કરૈં,
 વધ વંધ વિથામૈં અઢૌલ હૈ રહતુ હૈં ॥

चर्या दुख भरै तिन फाससौं न थरहरै,
मल दुरगंधकी गिलानी न गहतु हैं।
रोगनिकौ न करैं इलाज ऐसे मुनिराज,
वेदनीके उदै ये परीसह सहतु हैं॥८५॥

अर्थ :-गरभीना द्विवसोमां तडकांमां उभा रडे छे अे उषणपरिषडजय छे, शियाणामां ढंडीथी डरता नथी अे शीतपरिषडजय छे, भूष लागे त्यारे धीरज राभे छे, अे भूषपरिषडजय छे, तरस लागे त्यारे पाणीनी ँच्छा करता नथी अे तृषापरिषडजय छे, डांस मच्छरनो भय राभता नथी अे दंशमशकपरिषडजय छे, भूमि उपर सूवे छे अे शय्यापरिषडजय छे, मारवा, बांधवाना कष्टमां अयण रडे छे अे वधपरिषडजय छे, यालवानुं कष्ट सडन करे छे अे चर्यापरिषडजय छे, तृषा, कांटो वगेरे लागे तो गभराता नथी अे तृषास्पर्शपरिषडजय छे, मण अने दुर्गंधमय पदार्थो प्रत्ये ग्लानि करता नथी अे मणपरिषडजय छे, रोगजनित कष्ट सडन करे छे पण तेना निवारणनो उपाय करता नथी, अे रोगपरिषडजय छे. आ रीते वेदनीयकर्मना उदयजनित अगियार परिषड मुनिराज सडन करे छे. ८५.

चारित्रमोहनित सात परिषड (कुंडलिया)

एते संकट मुनि सहै, चारितमोह उदोत।
लज्जा संकुच दुख धरै, नगन दिगंबर होत॥
नगन दिगम्बर होत, श्रोत रति स्वाद न सेवै।
तिय सनमुख दृग रोकि, मान अपमान न बेवै॥
थिर ह्वै निरभै रहै, सहै कुवचन जग जेते।
भिच्छुकपद संग्रहै, लहै मुनि संकट ऐते॥८६॥

शब्दार्थ :-संकट=दुःख. उदोत=उदयथी. श्रोत=कान. दृग=नेत्र. बेवै(वेदे)=भोगवे. कुवचन=गाण. भिच्छुक=याचना.

अर्थ :-चारित्रमोहना उदयथी मुनिराज निम्न-लिखित सात परिषड सडन करे

છે અર્થાત્ જીતે છે. (૧) નગ્ન દિગંબર રહેવાથી લજ્જા અને સંકોચજનિત દુઃખ સહન કરે છે, એ નગ્નપરિષહજય છે. (૨) કર્ણ આદિ ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો અનુરાગ ન કરવો તે અરતિપરિષહજય છે. (૩) સ્ત્રીઓના હાવભાવમાં મોહિત ન થવું, તે સ્ત્રીપરિષહજય છે. (૪) માન-અપમાનની પરવા કરતા નથી એ સત્કાર પુરસ્કાર પરિષહજય છે. (૫) ભયનું નિમિત્ત મળવા છતાં પણ આસન ધ્યાનથી દૂર થતા નથી તે નિષદ્યાપરિષહજય છે. (૬) મૂર્ખાઓના કટુ વચન સહન કરવા તે આક્રોશપરિષહજય છે. (૭) પ્રાણ જાય તોપણ આહારાદિને માટે દીનતારૂપ પ્રવૃત્તિ ન કરવી, એ યાચનાપરિષહજય છે. આ સાત પરિષહ ચારિત્રમોહના ઉદયથી થાય છે. ૮૬.

જ્ઞાનાવરણીય જનિત બે પરિષહ (દોહરા)

અલપ ગ્યાન લઘુતા લખૈ, મતિ ઉત્તકરષ વિલોઙ્ઠ ।

જ્ઞાનાવરન ઉદોત મુનિ, સહે પરીસહ દોઙ્ઠ ॥૮૭॥

અર્થ :-જ્ઞાનાવરણીયજનિત બે પરિષહ છે. અલ્પજ્ઞાન હોવાથી લોકો નાના ગણે છે, એનાથી જે દુઃખ થાય છે તેને સાધુ સહન કરે છે, એ અજ્ઞાનપરિષહજય છે. જ્ઞાનની વિશાળતા હોવા છતાં પણ ગર્વ કરતા નથી, એ પ્રજ્ઞાપરિષહજય છે. આવા આ બે પરિષહ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જૈન સાધુ સહન કરે છે. ૮૭.

દર્શનમોહનીયજનિત એક અને અંતરાયજનિત એક પરિષહ (દોહરા)

સહૈ અદરસન દુરદસા, દરસન મોહ ઉદોત ।

રોકૈ ઉમગ અલાભકી અંતરાયકે હોત ॥૮૮॥

અર્થ :-દર્શનમોહનીયના ઉદયથી સમ્યગ્દર્શનમાં કદાચ દોષ ઉત્પન્ન થાય તો તેઓ સાવધાન રહે છે—ચલાયમાન થતા નથી, એ દર્શનપરિષહજય છે. અંતરાયકર્મના ઉદયથી વાંછિત પદાર્થની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો જૈનમુનિ ખેદખિન્ન થતા નથી, એ અલાભપરિષહજય છે. ૮૮.

બાવીસ પરિષહોનું વર્ણન (સવૈયા એકત્રીસા)

एकादस वेदनीकी, चारित्तमोहकी सात,

ग्यानावरनीकी दोइ, एक अंतरायकी ।

દર્શનમોહકી એક, દ્વાવિંસતિ બાધા સબૈ,
કેઈ મનસાકી, કેઈ બાકી, કેઈ કાયકી ॥
કાહૂકૌ અલપ કાહૂકૌ બહુત ડનીસ તાંઈ,
એક હી સમૈમૈં ડડૈ આવૈ અસહાયકી ।
ચર્યા થિત સજ્ઞામાંહિ એક સીત ડસ્ન માંહિ,
એક ડોઈ હોહિં તીન નાંહિ સમુદાયકી ॥૮૧॥

શબ્દાર્થ :-મનસાકી=મનની. વાકી(વાક્યકી)=વચનની. કાય=શરીર. સજ્જા=શય્યા. સમુદાય=એકસાથે.

અર્થ :-વેદનીયના અગિયાર, ચારિત્રમોહનીયના સાત, જ્ઞાનાવરણના બે, અંતરાયનો એક અને દર્શનમોહનીયનો એક—એવી રીતે બધા મળીને બાવીસ પરિષ્કો છે. તેમનામાંથી કોઈ મનજનિત, કોઈ વચનજનિત અને કોઈ કાયજનિત છે. આ બાવીસ પરિષ્કોમાંથી એક સમયે એક સાધુને વધારમાં વધારે ઓગણીસ સુધી પરિષ્કો ઉદયમાં આવે છે, કારણ કે ચર્યા, આસન અને શય્યા આ ત્રણમાંથી કોઈ એક અને શીત ઉષ્ણમાંથી કોઈ એક, આ રીતે પાંચમા બેનો ઉદય હોય છે, બાકીના ત્રણનો ઉદય હોતો નથી. ૮૮.

સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી સાધુની સરખામણી

(દોહરા)

નાના વિધિ સંકટ-દસા, સહિ સાથૈ સિવપંથ ।
થવિરકલ્પિ જિનકલ્પિ ધર, ડોઝ સમ નિગરંથ ॥૧૦॥
જો મુનિ સંગતિમૈં રહૈ, થવિરકલ્પિ સો જાન ।
એકાકી જાકી દસા, સો જિનકલ્પિ બખાન ॥૧૧॥

અર્થ :-સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી બન્ને પ્રકારના સાધુ એક સરખા નિર્ગ્રંથ હોય છે અને અનેક પ્રકારના પરિષ્કો જીતીને મોક્ષમાર્ગ સાધે છે. જે સાધુ સંઘમાં રહે છે તે સ્થવિરકલ્પી છે અને જે એકલવિહારી છે તે જિનકલ્પી છે. ૯૦-૯૧.

(ચોપાઈ)

થવિરકલપિ ધર કછુક સરાગી ।

જિનકલપી મહાન વૈરાગી ॥

ઈતિ પ્રમત્તગુનથાનક ધરની ।

પૂરન ભઈ જથારથ વરની ॥૧૨॥

અર્થ :—સ્થવિરકલ્પી સાધુ કિંચિત્ સરાગી હોય છે અને જિનકલ્પી સાધુ અત્યંત વૈરાગી હોય છે. આ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનું યથાર્થ સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. ૯૨.

સાતમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન (ચોપાઈ)

અવ વરનોં સપ્તમ વિસરામા ।

અપરમત્ત ગુનથાનક નામા ॥

જહાં પ્રમાદ ક્રિયા વિધિ નાસૈ ।

ધરમ ધ્યાન ચિરતા પરગાસૈ ॥૧૩॥

અર્થ :—હવે સ્થિરતાના સ્થાન અપ્રમત્તગુણસ્થાનનું વર્ણન કરે છે, જ્યાં ધર્મધ્યાનમાં ચંચળતા લાવનાર પાંચ પ્રકારની પ્રમાદક્રિયા નથી અને મન ધર્મધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે. ૯૩.

(દોહરી)

પ્રથમ કરન ચારિત્રકૌ, જાસુ અંત પદ હોઈ ।

જહાં અહાર વિહાર નહિં, અપરમત્ત હૈ સોઈ ॥૧૪॥

અર્થ :—જે ગુણસ્થાનના અંત સુધી ચારિત્રમોહના ઉપશમ અને ક્ષયનું કારણ અધઃપ્રવૃત્તિકરણ ચારિત્ર રહે છે અને આહાર વિહાર રહેતા નથી તે અપ્રમત્તગુણસ્થાન છે.

વિશેષ :—સાતમા ગુણસ્થાનના બે ભેદ છે—પહેલું સ્વસ્થાન અને બીજું સાતિશય. જ્યાં સુધી છઠ્ઠાથી સાતમા અને સાતમાંથી છઠ્ઠામાં અનેકવાર ચઢ-ઉતર રહે છે, ત્યાં સુધી સ્વ-સ્થાન ગુણસ્થાન રહે છે અને સાતિશય ગુણસ્થાનમાં અધઃકરણના પરિણામ રહે છે, ત્યાં આહારવિહાર નથી. ૯૪.

આઠમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન (ચોપાઈ)

અબ વરનોં અષ્ટ ગુનથાના ।

નામ અપૂર્વકરન બખાના ॥

કછુક મોહ ઉપશમ કરિ રાઘૈ ।

અથવા કિંચિત છય કરિ નાઘૈ ॥૧૫॥

અર્થ :—હવે અપૂર્વકરણ નામના આઠમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન કરું છું, જ્યાં મોહનો કિંચિત્ ઉપશમ ^૧અથવા કિંચિત્ ક્ષય ^૨થાય છે. ૯૫

જે પરિનામ ભણ નહિ કબહી ।

તિનકૌ ઉદૈ દેઘિયે જબહી ॥

તબ અષ્ટમ ગુનથાનક હોઈ ।

ચારિત કરન દૂસરૌ સોઈ ॥૧૬॥

અર્થ :—આ ગુણસ્થાનમાં એવા વિશુદ્ધ પરિણામ હોય છે જેવા પૂર્વે કદી થયા નહોતા, તેથી આ આઠમા ગુણસ્થાનનું નામ અપૂર્વકરણ છે. અહીં ચારિત્રના ત્રણ કરણોમાંથી અપૂર્વકરણ નામનું બીજું કરણ થાય છે. ૯૬.

(ચોપાઈ)

અબ અનિવૃત્તિકરન સુનુ ભાઈ ।

જહાં ભાવ થિરતા અધિકાઈ ॥

પૂર્વ ભાવ ચલાચલ જે તે ।

સહજ અડોલ ભણ સબ તે તે ॥૧૭॥

અર્થ :—હો ભાઈ, હવે અનિવૃત્તિકરણ નામના નવમા ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ સાંભળો. જ્યાં પરિણામોની અધિક સ્થિરતા છે, આના પહેલાં આઠમા ગુણસ્થાનમાં જે પરિણામ કિંચિત્ ચપળ હતા, તે અહીં અચળ થઈ જાય છે. ૯૭.

૧-૨. ઉપશમશ્રેણીમાં ઉપશમ અને ક્ષયશ્રેણીમાં ક્ષય થાય છે.

જહાં ન ભાવ ઉલટિ અધ આવૈ ।
સો નવમો ગુણથાન કહાવૈ ॥
ચારિતમોહ જહાં બહુ છીજા ।
સો હૈ ચરન કરન પદ તીજા ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ :-ઉલટિ=પાછા ફરીને. અધ=નીચે. છીજા=નાશ પામ્યો.

અર્થ :-જ્યાં ચડેલા પરિણામ પાછા પડી જતા નથી, તે નવમું ગુણસ્થાન કહેવાય છે. આ નવમા ગુણસ્થાનમાં ચારિત્રમોહનીયનો ^૧ઘણો અંશ નાશ પામી જાય છે, એ ચારિત્રનું ત્રીજું કરણ છે. ૯૮.

દસમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન (ચોપાઈ)

કહૌં દસમ ગુણથાન દુસાખા ।
જહૌં સૂછમ સિવકી અભિલાખા ॥
સૂછમ લોભ દસા જહૌં લહિયે ।
સૂછમસાંપરાય સો કહિયે ॥૧૯॥

અર્થ :-હવે દસમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન કરું છું, જેમાં આઠમા અને નવમા ગુણસ્થાન પેઠે ઉપશમ અને ક્ષાયિક શ્રેણીના ભેદ છે. જ્યાં મોક્ષની અત્યંત સૂક્ષ્મ અભિલાષા-માત્ર છે, અહીં સૂક્ષ્મ લોભનો ઉદય છે તેથી એને સૂક્ષ્મસાંપરાય કહે છે. ૯૯.

અગિયારમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન (ચોપાઈ)

અબ ઉપશાંતમોહ ગુણથાના ।
કહૌં તાસુ પ્રભુતા પરવાંના ॥
જહાં મોહ ઉપશમૈ ન ભાસૈ ।
યથાખ્યાતચારિત પરગાસૈ ॥૧૦૦॥

અર્થ :-હવે અગિયારમા ગુણસ્થાન ઉપશાંતમોહનું સામર્થ્ય કહું છું, અહીં મોહનો સર્વથા ઉપશમ છે—બિલકુલ ઉદય દેખાતો નથી અને જીવને યથાખ્યાતચારિત્ર પ્રગટ થાય છે. ૧૦૦.

૧. સૂક્ષ્મલોભ સિવાયનો.

वणी - (दोहरा)

जाहि फरसकै जीव गिर, परै करै गुन रह।
सो एकादसमी दसा, उपशमकी सरहद ॥१०१॥

अर्थ :-जे गुणस्थानने प्राप्त थईने जिव अवश्य पडे ज छे अने प्राप्त थयेला गुणनो नाश करे छे, ते उपशमचारित्रनी यरमसीमाने प्राप्त अगियारमुं गुणस्थान छे. १०१.

भारमा गुणस्थाननुं वर्णन (चोपाई)

केवलग्यान निकट जहँ आवै।
तहां जीव सब मोह खिपावै ॥
प्रगतै यखाख्यात परधाना।
सो द्वादसम खीन गुनठाना ॥१०२॥

अर्थ :-ज्यां जिव मोहनो सर्वथा क्षय करे छे अथवा केवलज्ञान बिलकुल पासे आवी जाय छे अने यथाभ्यात चारित्र प्रगत थाय छे ते क्षीणमोह नामनुं भारमुं गुणस्थान छे. १०२.

उपशमश्रेणीनी अपेक्षाअे गुणस्थानोनो काण (दोहरा)

षट सातैं आठैं नवैं, दस एकादस थान।
अंतरमुहूरत एक वा, एक समै थिति जान ॥१०३॥

अर्थ :-उपशमश्रेणीनी अपेक्षाअे छट्ठा, सातमा, आठमा, नवमा, दसमा अने अगियारमा गुणस्थाननो उत्कृष्ट काण अंतर्मुहूर्त अथवा जघन्यकाण अेक समय छे. १०३.

क्षपकश्रेणीमां गुणस्थानोनो काण (दोहरा)

छपकश्रेणि आठैं नवैं, दस अर वलि बार।
थिति उत्कृष्ट जघन्य भी, अंतरमुहूरत काल ॥१०४॥

અર્થ :-ક્ષપકશ્રેણીમાં આઠમા, નવમા, દસમા અને બારમા ગુણસ્થાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત તથા જઘન્ય પણ અંતર્મુહૂર્ત છ. ૧૦૪.

તેરમા ગુણસ્થાનનું વર્ણન (દોહરા)

છીનમોહ પૂરન ભયૌ, કરિ ચૂરન ચિત-ચાલ ।

અબ સજોગ ગુનથાનકી, બરનોં દસા રસાલ ॥૧૦૫॥

અર્થ :-ચિત્તની વૃત્તિને ચૂર્ણ કરનાર ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનનું કથન સમાપ્ત થયું, હવે પરમાનંદમય સયોગગુણસ્થાનની અવસ્થાનું વર્ણન કરું છું. ૧૦૫.

તેરમા ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ (સવૈયા એકત્રીસા)

જાકી દુખદાતા-ઘાતી ચૌકરી વિનસિ ગઈ,

ચૌકરી અઘાતી જરી જેવરી સમાન હૈ ।

પ્રગટ ભયૌ અનંતદંસન અનંતગ્યાન,

બીરજઅનંત સુખ સત્તા સમાધાન હૈ ॥

જામૈં આઠ નામ ગોત વેદની પ્રકૃતિ અસ્સી,

ઇક્યાસી ચૌરાસી વા પચાસી પરવાંન હૈ ।

સો હૈ જિન કેવલી જગતવાસી ભગવાન,

તાકી જો અવસ્થા સો સજોગીગુનથાન હૈ ॥૧૦૬॥

શબ્દાર્થ :-ચૌકરી=ચાર. વિનસિ ગઈ=નષ્ટ થઈ ગઈ. અનંતદંસન=અનંત દર્શન. સમાધાન=સમ્યક્ત્વ. જગતવાસી=સંસારી, શરીર સહિત.

અર્થ :-જે મુનિને દુઃખદાયક ઘાતીયા ચતુષ્ક અર્થાત જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અંતરાય નષ્ટ થઈ ગયા છે અને અઘાતી ચતુષ્ક બળી ગયેલી સીંદરીની જેમ શક્તિહીન થયા છે, જેને અનંતદર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંતવીર્ય, અનંતસુખ સત્તા અને પરમાવગાઢ સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થયા છે, જેમને આયુ, નામ, ગોત્ર અને વેદનીયકર્મોની માત્ર એસી, એક્યાસી, ચોર્યાસી, અથવા પંચાસી પ્રકૃતિઓની સત્તા રહી છે, તે કેવળજ્ઞાની પ્રભુ સંસારમાં સુશોભિત થાય છે અને તેની જ અવસ્થાને

^૧સયોગીકેવળી ગુણસ્થાન કહે છે.

વિશેષ—તેરમા ગુણસ્થાનમાં જે^૨ પંચાસી પ્રકૃતિઓની સત્તા કહેવામાં આવી છે, તે તો સામાન્ય કથન છે. કોઈ કોઈને તો તીર્થંકર પ્રકૃતિ, આહારક શરીર, આહારક અંગોપાંગ, આહારક બંધન, આહારક સંઘાત સહિત પંચાસી પ્રકૃતિઓની સત્તા રહે છે. પણ કોઈને તીર્થંકર પ્રકૃતિની સત્તા નથી હોતી, તો ચોરાસી પ્રકૃતિઓની સત્તા રહે છે અને કોઈને આહારક ચતુષ્કની સત્તા નથી રહેતી અને તીર્થંકર પ્રકૃતિની સત્તા રહે છે તો એકાસી પ્રકૃતિઓની સત્તા રહે છે તથા કોઈને તીર્થંકર પ્રકૃતિ અને આહારક ચતુષ્ક પાંચેની સત્તા નથી રહેતી, માત્ર એસી પ્રકૃતિઓની સત્તા રહે છે. ૧૦૬.

કેવળજ્ઞાનીની મુદ્રા અને સ્થિતિ (સવૈયા એકત્રીસા)

જો અડોલ પરજંક મુદ્રાધારી સરવથા,
 અથવા સુ કાઉસગ્ગ મુદ્રા થિરપાલ હૈ ।
 ખેત સપરસ કર્મ પ્રકૃતિકૈ ઉદૈ આયૈ,
 બિના ડગ ભૈરે અંતરીચ્છ જાકી ચાલ હૈ ॥
 જાકી થિતિ પૂરવ કરોડ આઠ વર્ષ ઘાટિ,
 અંતરમુહૂરત જઘન્ય જગ-જાલ હૈ ।
 સો હૈ દેવ અઠારહ દૂષન રહિત તાકૌ,
 બાનારસિ કહૈ મેરી વંદના ત્રિકાલ હૈ ॥૧૦૭॥

શબ્દાર્થ :-અડોલ=અચળ. પરજંક મુદ્રા=પદ્માસન. કાઉસગ્ગ(કાયોત્સર્ગ)=ઉભા આસને. અંતરીચ્છ=ઉપર. ત્રિકાલ=સદૈવ.

અર્થ :-જે કેવળજ્ઞાની ભગવાને પદ્માસન અથવા કાયોત્સર્ગ મુદ્રા ધારણ કરેલી છે, જે ક્ષેત્ર-સ્પર્શ નામકર્મની પ્રકૃતિના ઉદયથી પગ ઉપાડ્યા વિના ઉંચે ગમન કરે છે, જેમની સંસારની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ એક કરોડ પૂર્વમાં ^૩આઠ વર્ષ ઓછાની અને જઘન્ય

૧. અહીં મન, વચન, કાયાના સાત યોગ થાય છે, તેથી આ ગુણસ્થાનનું નામ સયોગકેવળી છે.

૨. પંચાસી પ્રકૃતિઓના નામ પહેલા અધિકારમાં કહી આવ્યા છીએ.

૩. મોક્ષગામી જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ચોથા કાળની અપેક્ષાએ એક કરોડ પૂર્વનું છે અને આઠ વર્ષની ઉંમર સુધી કેવળજ્ઞાન થતું નથી.

અંતર્મુહૂર્તની છે, તે સર્વજ્ઞદેવ અઢાર દોષરહિત છે. પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે તેમને મારા ત્રિકાળ વંદન છે. ૧૦૭.

કેવળી ભગવાનને અઢાર દોષ હોતા નથી. (કુંડળિયા)

દૂષન અટ્ટરહ રહિત, સો કેવલિ સંજોગ ।
જનમ મરન જાકૈ નહીં, નહિં નિદ્રા ભય રોગ ॥
નહિં નિદ્રા ભય રોગ, સોગ વિસ્મય ન મોહ મતિ ।
જરા છેદ પરસ્વેદ, નાંહિ મદ બૈર વિષે રતિ ॥
ચિંતા નાંહિ સનેહ, નાંહિ જહં પ્યાસ ન ભૂખન ।
થિર સમાધિ સુખ સહિત, રહિત અટ્ટરહ દૂષન ॥૧૦૮॥

શબ્દાર્થ :-સોગ=શોક. વિસ્મય=આશ્ચર્ય. જરા=વૃદ્ધાવસ્થા. પરસ્વેદ(પ્રશ્વેદ)=પરસેવો. સનેહ=રાગ.

અર્થ :-જન્મ, મૃત્યુ, નિદ્રા, ભય, રોગ, શોક, આશ્ચર્ય, મોહ, વૃદ્ધાવસ્થા, ખેદ, પરસેવો, ગર્વ, દ્વેષ, રતિ, ચિંતા, રાગ, તરસ, ભૂખ-આ અઢાર દોષ સયોગકેવળી જિનરાજને હોતા નથી અને નિર્વિકલ્પ આનંદમાં સદા લીન રહે છે. ૧૦૮.

કેવળજ્ઞાની પ્રભુના પરમૌદારિક શરીરના અતિશય (કુંડળિયા)

વાની જહાં નિરચ્છરી, સપ્ત ધાતુ મલ નાંહિ ।
કેસ રોમ નખ નહિં બઢેં, પરમ ઉદારિક માંહિ ॥
પરમ ઉદારિક માંહિ, જાંહિ ઙ્દ્રિય વિકાર નસિ ।
યથાચ્ચાતચારિતપ્રધાન, થિર સુકલ ધ્યાન સસિ ॥
લોકાલોક પ્રકાસ-કરન કેવલ રજધાની ।
સો તેરમ ગુનથાન, જહાં અતિશયમય વાની ॥૧૦૯॥

શબ્દાર્થ :-નિરચ્છરી=અક્ષર રહિત. કેસ(કેશ)=વાળ. ઉદારિક(ઓદારિક)=સ્થૂળ. સસિ(શશિ)=ચન્દ્રમા.

અર્થ :—તેરમા ગુણસ્થાનમાં ભગવાનની અતિશયવાળી નિરક્ષરી દિવ્યધ્વનિ ખરે છે. તેમનું પરમૌદારિક શરીર સાત ધાતુ અને મળ-મૂત્ર રહિત હોય છે. કેશ, રોમ અને નખ વધતા નથી, ઈન્દ્રિયોના વિષયો નષ્ટ થઈ જાય છે, પવિત્ર યથાખ્યાતચારિત્ર પ્રગટ થાય છે, સ્થિર શુક્લધ્યાનરૂપ ચંદ્રમાનો ઉદય થાય છે, લોકાલોકના પ્રકાશક કેવળજ્ઞાન ઉપર તેમનું સામ્રાજ્ય રહે છે. ૧૦૯.

ચૌદમા ગુણસ્થાનના વર્ણનની પ્રતિજ્ઞા (દોહરા)

યહ સયોગ ગુનથાનકી, રચના કહી અનૂપ।

અવ અયોગકેવલ દસા કહૂં જથારથ રૂપ॥૧૧૦॥

અર્થ :—આ સયોગી ગુણસ્થાનનું વર્ણન કર્યું, હવે અયોગકેવળી ગુણસ્થાનનું વાસ્તવિક વર્ણન કરું છું. ૧૧૦.

ચૌદમા ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ (સવૈયા એકત્રીસા)

જહાં કાહૂં જીવકૌં અસાતા ઉદૈ સાતા નાહિ,

કાહૂંકૌ અસાતા નાહિં, સાતા ઉદૈ પાઝૈ।

મન વચ કાયસૌં અતીત ભયૌ જહાં જીવ,

જાકૌ જસગીત જગજીતરૂપ ગાઝૈ॥

જામૈં કર્મ-પ્રકૃતિકી સત્તા જોગી જિનકીની,

અંતકાલ ટ્વૈ સમૈમૈં સકલ ખિપાઝૈ।

જાકી થિતિ પંચ લઘુ અચ્છર પ્રમાન સોઝૈ,

ચૌદહૌં અજોગી ગુનઠાના ઠહરાઝૈ॥૧૧૧॥

શબ્દાર્થ :—અતીત=રહિત. ખિપાઈયૈ=ક્ષય કરે છે. લઘુ=હ્રસ્વ.

અર્થ :—જ્યાં કોઈ જીવને ^૧અશાતાનો ઉદય રહે છે શાતાનો નથી રહેતો અને કોઈ જીવને શાતાનો ઉદય રહે છે અશાતાનો નથી રહેતો, જ્યાં જીવને મન, વચન,

૧. કેવળજ્ઞાની ભગવાનને અશાતાનો ઉદય વાંચીને વિસ્મિત ન થવું જોઈએ ત્યાં અશાતા કર્મ ઉદયમાં શાતારૂપ પરિણમે છે.

કાયાના યોગોની પ્રવૃત્તિ સર્વથા શૂન્ય થઈ જાય છે, જેમના જગતજયી હોવાના ગીત ગાવામાં આવે છે, જેમને સયોગીજિન સમાન અઘાતિયા કર્મ-પ્રકૃતિઓની સત્તા રહે છે તેમને અંતના બે સમયમાં સર્વથા ક્ષય^૧ કરે છે, જે ગુણસ્થાનનો કાળ હ્રસ્વ પાંચ અક્ષર જેટલો છે, તે અયોગીજિન ચૌદમું ગુણસ્થાન છે. ૧૧૧.

એ પ્રમાણે ચૌદ ગુણસ્થાન અધિકારનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

બંધનું મૂળ આસ્રવ અને મોક્ષનું મૂળ સંવર છે (દોહરા)

ચૌદહ ગુણસ્થાનક દસા, જગવાસી જિય ભૂલ ।

આસ્રવ સંવર ભાવ દ્વૈ, બંધ મોખકે મૂલ ॥૧૧૨॥

અર્થ :-ગુણસ્થાનોની આ ચૌદ અવસ્થાઓ સંસારી અશુદ્ધ જીવોની છે, આસ્રવ અને સંવરભાવ બંધ અને મોક્ષનાં મૂળ છે અર્થાત્ આસ્રવ બંધનું મૂળ છે અને સંવર મોક્ષનું મૂળ છે. ૧૧૨.

સંવરને નમસ્કાર
(ચોપાઈ)

આસ્રવ સંવર પરનતિ જૌલૌં ।

જગત્તનિવાસી ચેતન તૌલૌં ॥

આસ્રવ સંવર વિધિ વિવહારા ।

દોઝ ભવ-પથ સિવ-પથ ધારા ॥૧૧૩॥

આસ્રવરૂપ બંધ ઉત્પાતા ।

સંવર ગ્યાન મોખ-પદ-દાતા ॥

જા સંવરસૌં આસ્રવ છીજૈ ।

તાકૌં નમસ્કાર અબ કીજૈ ॥૧૧૪॥

અર્થ :-જ્યાં સુધી આસ્રવ અને સંવરના પરિણામ છે, ત્યાં સુધી જીવનો

૧. પુનિ ચૌદહેં ચૌથે સુકલબલ બહત્તર તેરહ હતી. (જિનેન્દ્ર-પંચકલ્યાણક)

સંસારમાં નિવાસ છે. તે બંનેમાં આસ્રવ-વિધિનો વ્યવહાર સંસાર-માર્ગની પરિણતિ છે અને સંવર-વિધિનો વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગની પરિણતિ છે. ૧૧૩. આસ્રવ બંધનો ઉત્પાદક છે અને સંવર જ્ઞાનનું રૂપ છે, મોક્ષપદ-ને આપનાર છે. જે સંવરથી આસ્રવનો અભાવ થાય છે તેને નમસ્કાર કરું છું. ૧૧૪

ગ્રન્થના અંતમાં સંવરસ્વરૂપ જ્ઞાનને નમસ્કાર

(સવૈયા એકગ્રીસા)

જગતકે પ્રાની જીતિ હૈ રહ્યો ગુમાની એસૌ,
આસ્રવ અસુર દુખદાની મહાભીમ હૈ।
તાકૌ પરતાપ ઁંડિવૈકૌ પ્રગટ ભયૌ,
ધર્મકૌ ધરૈયા કર્મ-રોગકૌ હકીમ હૈ।।
જાકૈ પરભાવ આગૈ ભાગૈ પરભાવ સબ,
નાગર નવલ સુખસાગરકી સીમ હૈ।
સંવરકૌ રૂપ ધરૈ સાથૈ સિવરાહ એસૌ,
ગ્યાન પાતસાહ તાકૌ મેરી તસલીમ હૈ।।૧૧૫।।

શબ્દાર્થ :-ગુમાની=અભિમાની. અસુર=રાક્ષસ. મહાભીમ=અત્યંત ભયાનક. પરતાપ (પ્રતાપ)=તેજ. ઁંડિવૈકૌ=નષ્ટ કરવા માટે. હકીમ=વૈદ્ય. પરભાવ(પ્રભાવ)=પરાક્રમ. પરભાવ= પુદ્ગલજનિત વિકાર. નાગર=ચતુર. નવલ=નવીન. સીમ=મર્યાદા. પાતશાહ=બાદશાહ. તસલીમ=વંદન.

અર્થ :-આસ્રવરૂપ રાક્ષસ જગતના જીવોને પોતાને વશ કરીને અભિમાની થઈ રહ્યો છે, જે અત્યંત દુઃખદાયક અને મહા ભયંકર છે, તેનો વૈભવ નષ્ટ કરવાને જે ઉત્પન્ન થયો છે, જે ધર્મનો ધારક છે, કર્મરૂપ રોગ માટે જે વૈદ્ય સમાન છે, જેના પ્રભાવ આગળ પરદ્રવ્યજનિત રાગ-દ્વેષ આદિ વિભાવ દૂર ભાગે છે, જે અત્યંત પ્રવીણ અને અનાદિકાળથી પ્રાપ્ત કર્યું નહોતું તેથી નવીન છે, જે સુખના સમુદ્રની સીમાને પ્રાપ્ત થયું છે, જેણે સંવરનું રૂપ ધારણ કર્યું છે, જે મોક્ષમાર્ગનો સાધક છે, એવા જ્ઞાનરૂપ બાદશાહને મારા પ્રણામ છે. ૧૧૫.

તેરમા અધિકારનો સાર

જેવી રીતે સફેદ વસ્ત્ર ઉપર જુદા જુદા રંગોનું નિમિત્ત મળવાથી તે અનેકાકાર થાય છે, તેવી જ રીતે શુદ્ધ બુદ્ધ આત્મા સાથે અનાદિકાળથી મોહ અને યોગનો સંબંધ હોવાથી તેની સંસારી દશામાં અનેક અવસ્થાઓ થાય છે, તેમનું જ નામ ગુણસ્થાન છે. જોકે તે અનેક છે પણ શિષ્યોને સંબોધવા માટે શ્રીગુરુએ ૧૪ બતાવ્યા છે. આ ગુણસ્થાન જીવના સ્વભાવ નથી, પણ અજીવમાં હોતા નથી, જીવમાં જ હોય છે તેથી જીવના વિભાવ છે અથવા એમ કહેવું જોઈએ કે વ્યવહારનયથી ગુણસ્થાનોની અપેક્ષાએ સંસારી જીવોના ચૌદ ભેદ છે.

પહેલા ગુણસ્થાનમાં મિથ્યાત્વ, બીજામાં અનંતાનુબંધી, ત્રીજામાં મિશ્રમોહનીયનો ઉદય મુખ્યપણે રહે છે અને ચોથા ગુણસ્થાનમાં મિથ્યાત્વ, અનંતાનુબંધી અને મિશ્રમોહનીયનો, પાંચમામાં અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીયનો, છઠ્ઠામાં પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયનો અનુદય રહે છે. સાતમા, આઠમા અને નવમામાં સંજવલનનો ક્રમપૂર્વક મંદ, મંદતર અને મંદતમ ઉદય રહે છે, દસમામાં સંજવલન સૂક્ષ્મલોભ માત્રનો ઉદય અને અન્ય સર્વમોહનો ક્ષય છે. અગિયારમા સર્વમોહનો ઉપશમ અને બારમામાં સર્વમોહનો ક્ષય થાય છે. અહીં સુધી છદ્મસ્થ અવસ્થા છે. કેવળજ્ઞાનનો વિકાસ નથી. તેરમામાં પૂર્ણજ્ઞાન છે પરંતુ યોગો દ્વારા આત્મપ્રદેશ સકંપ હોય છે, અને ચૌદમા ગુણસ્થાનમાં કેવળજ્ઞાની પ્રભુના આત્મપ્રદેશ પણ સ્થિર થઈ જાય છે. બધા ગુણસ્થાનોમાં જીવ સદેહ^૧ રહે છે, સિદ્ધ ભગવાન ગુણસ્થાનોની કલ્પના રહિત છે, તેથી ગુણસ્થાન જીવનું નિજ-સ્વરૂપ નથી, પર છે, પરજનિત છે,—એમ જાણીને ગુણસ્થાનોના વિકલ્પોથી રહિત શુદ્ધ બુદ્ધ આત્માનો અનુભવ કરવો જોઈએ.

૧. વિગ્રહગતિમાં કાર્માણ અને તેજસ શરીરનો સંબંધ હોય છે.